

Ivan Smiljanič

Kralji, doktorji, revolucionarji: spominska obeležja v avli rektorata Univerze v Ljubljani

SMILJANIČ Ivan, mag., mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, ivan.smiljanic@inz.si

Kralji, doktorji, revolucionarji: spominska obeležja v avli rektorata Univerze v Ljubljani *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 73/2019 (160), št. 3–4, str. 456–490, cit. 145

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V prispevku so obravnavana spominska obeležja, ki so jih postavili oz. nameravali postaviti v vhodni avli rektorata Univerze v Ljubljani na Kongresnem trgu. Univerze naj bi bile nepolitične ustanove, vendar se v njihovih prostorih pogosto znajdejo spomeniki s politično konotacijo, kar velja tudi za obravnavani primer. Pod vsako oblastjo je bila avla kot glavni prostor osrednje slovenske visokošolske ustanove opremljena s politično ustreznimi obeležji, od katerih jih večina ni preživela menjave režima. Po drugi strani presenetljivo velik delež obeležij ni bil deležen slavnostnega odkritja.

Ključne besede: spomeniki, spominske plošče, spomeniško kiparstvo, univerze, Univerza v Ljubljani

SMILJANIČ Ivan, MA, Young Researcher, Institute of Contemporary History, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, ivan.smiljanic@inz.si

Kings, Doctors, Revolutionists: Memorials in the Lobby of the University of Ljubljana's Rectorate

Historical Review, Ljubljana 73/2019 (160), No. 3–4, pp. 456–490, 145 notes

Language: Sn. (En., Sn. En.)

The article addresses memorials that were intended for or put up in the lobby of the University of Ljubljana's Rectorate at Kongresni trg. Universities are supposed to be non-political institutions; however, memorials with political connotation are often found on their premises, which holds true also for the university at hand. As the main area of the Slovene central higher education institution, the lobby was fitted with politically appropriate memorials that suited the respective authorities and most of which did not survive the change of regime. On the other hand, no unveiling ceremonies were held for a surprisingly substantial portion of memorials.

Key words: memorials, memorial plaques, memorial sculpture, universities, University of Ljubljana

»Univerzitetna avla je bila vedno
najobčutljivejši barometer narodnega življenja.
V njej je dobil svoj odmev vsak dogodek v javnem življenju,
iz nje so izhajale pobude
in neredko je mladina odločila o usodi vlad.«¹

Eno od raziskovalnih vprašanj na področju memorialne dediščine, ki v stroki še ni bilo podrobneje analizirano, so spominska obeležja v prostorih izobraževalnih, v našem primeru univerzitetnih ustanov. Klasičen nabor obeležij, ki jih najdemo po rektoratih, fakultetah, kampusih in podobnih visokošolskih prostorih, je običajno tesno povezan z zgodovino ustanove in njeno izobraževalno funkcijo. Dvorišča, slavnostne dvorane, hodnike in predavalnice krasijo celopostavni kipi, doprsja ali spominske plošče, posvečeni ustanoviteljem dotične šole, njenim znamenitim profesorjem oz. študentom ter mecenom, ki so materialno prispevali k širitvi in razvoju ustanove. Pogosto so tu še kipi znamenitih osebnosti, zlasti antičnih mislecev ali velikanov naravoslovnih ved, ki naj bi mlade generacije navdihovali pri njihovem študiju in nadaljnjem delu. V zadnjih desetletjih se je ta akademsko strogi nabor zmeščal, tako da prostor pogosto krasijo tudi bodisi dekorativne bodisi utilitarne plastike sodobnega kiparstva. Ob tem je treba upoštevati, da tudi prisotnost politično predznačenih spomenikov na univerzah ni prav redek pojav.

Kljub načeloma apolitičnemu delovanju, ki naj bi ga prakticirale univerze zahodnega sveta, ne moremo zanikati, da so prav te ustanove skozi zgodovino mnogokrat igrale vlogo osrednjih žarišč pri revolucionarnih vrenjih, javnih demonstracijah in podobnih izrazito politično obarvanih dogodkih. V grobem bi lahko trdili, da so univerze (bile) znanilke družbenih reform in političnih sprememb. Pregled politično obarvanih spomenikov, ki stojijo po univerzah, tega sicer ne pokaže. Tovrstnih spomenikov namreč ne postavljajo revolucionarni študentje, katerih izražanje je običajno omejeno na plakate in panoje, temveč vodstvo šole ali aktualna politična oblast. Univerzitetne avle so posledično res kraj porajanja družbenih gibanj, vendar so obenem kraj, zaznamovan z materialnimi simboli zaželenih in pričakovanih prepričanj, ki marsikdaj niso v liniji z bolj radikalnimi stališči študentske populacije.

Odnosi med univerzitetnimi in političnimi strukturami so v nadaljevanju prispevka raziskani na primeru sedeža rektorata Univerze v Ljubljani (UL) na Kon-

¹ Beseda mladini, 1.

gresnem trgu 12 v Ljubljani. Predstavljena bo zgodovina spominskih obeležij, ki so jih od nastanka univerze leta 1919 do danes postavili ali hoteli postaviti v vhodni avli oz. vestibulu te stavbe, prvotno zgrajene kot sedež kranjskega deželnega zbora, na kar še danes spominja deželni grb na pročelju stavbe. Nekateri od predstavljenih spomenikov so bili že omenjeni ali na kratko opisani v jubilejnih zbornikih UL, monografijah o zgodovini univerze ter drugi strokovni literaturi, vendar so tamkajšnji podatki mnogokrat pomanjkljivi ali napačni, zato so v pričujočem prispevku dopolnjeni z nekaterimi novimi spoznanji. Avla po mnenju umetnostnega kritika Karla Dobide »zaradi malega obsega in svoje umetnostne brezpomembnosti nudi le malo primerno ozadje za kakršenkoli monument«,² toda dolg seznam obeležij, ki so jih postavili v taisti avli, nakazuje, da je bila simbolna zastopanost v reprezentativnem prostoru osrednje slovenske visokošolske ustanove za vodstvo te ustanove in hkrati politično vodstvo pomembna tema, ki je niso jemali zlahka.

Obseg raziskave bi seveda lahko še razširili na območja v bližini rektorata, vključno s celotnim Kongresnim trgom, kjer se je od 19. stoletja dalje izmenjalo več spomenikov. Enako velja za parkovni prostor tik pred univerzitetno stavbo: četudi ga danes krasijo doprski kipi zaslužnih rektorjev in profesorjev različnih fakultet UL, postavljeni med letoma 1969 in 2012,³ je imel v času med obema vojnama močan političen predznak kot lokacija spominske plošče zasedenemu ozemlju, torej s strani Italije zasedene slovenske Primorske. Plošča, odkrita 20. marca 1921, je preobrazila park pred univerzo v memorialno mesto, ki so ga Slovenci povezovali z izgubo Primorske in kasneje s fašističnim ustrahovanjem primorskih Slovencev, zato je bila med italijansko okupacijo odstranjena, leta 2012 pa ponovno odkrita, vendar kot plošča bazoviškim žrtvam, na katere, kot kažejo periodični viri, prvotna plošča ni spominjala. Ideološko-političen predznak je imel tudi bronasti dopasni kip komunističnega politika in teoretika Edvarda Kardelja, po katerem se je univerza imenovala v desetletju po njegovi smrti.⁴ Skulptura *Evropa*, ki danes krasi fontano sredi parka in je bila Ljubljani podarjena ob mednarodnem priznanju Slovenije,⁵ ima prav tako (naknadno formirano) politično konotacijo. Vseeno doprski kipi zaslužnih predavateljev UL nagibajo težišče parka pred univerzo v smer spomina

² K. D., Žolgerjev spomenik, 558.

³ Od leve proti desni si sledijo umetnik ter prvi dekan akademije za upodabljajočo umetnost Božidar Jakac (kipar Drago Tršar, 2012), inženir, dekan tehniške fakultete in rektor UL dr. Anton Kuhelj (kipar Peter Černe, 1992), psiholog in soustanovitelj UL dr. Mihajlo Rostohar (kipar Vladimir Štoviček, kip nastal 1958, odkrit 1989), pravnik, politik in soustanovitelj UL dr. Danilo Majaron (kipar Boštjan Putrih, 1997), ljubljanski župan in pobudnik ustanovitve UL Ivan Hribar (kipar Boštjan Putrih, 1997), matematik in prvi rektor UL dr. Josip Plemelj (kipar Boris Kalin, 1969), arhitekt in utemeljitelj arhitekturne šole na UL Jože Plečnik (kipar Peter Černe, 1992) in pravnik, prvi dekan juridične oz. pravne fakultete ter rektor UL dr. Leonid Pitamic (neugotovljeni kipar, 1996).

⁴ Spomenik je bil odkrit leta 1979 in je bil delo kiparja Zdenka Kalina. Ob izbrisu Kardeljevega imena iz naziva univerze leta 1990 je bil odstranjen tudi kip.

⁵ Bronasti kip Evrope z bikom je delo Franceta Kralja iz leta 1955. Zlat in Jasna Kralj sta odlitek kipa, katerega betonski izvirmik je v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, Ljubljani podarila 15. januarja 1992, pred univerzo pa je bil odkrit naslednje leto – ravno na mestu, kjer je še nekaj let pred tem stal Kardeljev spomenik.

na pomembne ustanovitelje, česar pa, kot bo pojasnjeno v nadaljevanju, ne moremo trditi za prostor univerzitetne avle.

Kip kralja Petra I. Karadorđevića

Začetki postavljanja spomenikov na sedežu ljubljanske univerze so bili povezani z globokimi političnimi spremembami v času neposredno pred njeno ustanovitvijo. Vseprisotni kipi cesarja Franca Jožefa I. so se umikali z javnih površin in iz uradnih prostorov, kmalu pa so bili nadomeščeni s kipi novega monarha, jugoslovanskega kralja Petra I. Karadorđevića, ki mu je po smrti pripadel epiteton Osvoboditelj. Standardizirana različica kraljevega kipa, ki je bila izbrana za namene množičnega reproduciranja in postavljanja v državne ustanove, je bil doprsni kip nadnaravne velikosti, ki ga je leta 1904, v letu Petrovega kronanja za srbskega kralja, po živem modelu izdelal hrvaški kipar Rudolf Valdec. Med prvo svetovno vojno je Valdec kip zakopal, da ga avstrijske oblasti ne bi uničile, od leta 1919 pa se je doprsje začelo množično odlivati v bronu. Slovensko časopisje je propagiralo nakup teh plastik, ki so jih lahko zainteresirani kupci za 500 dinarjev naročali iz Zagreba, nato pa je naročila zanje sprejemala ljubljanska knjigarna Lavoslava Schwentnerja.⁶ »Vsak pravi patrijot in prijatelj umetnosti naj zavrže slabo izdelane reprodukcije in jih zamenja z resnično umetniškim izlivom tega oprsja in s tem jasno in javno pokaže, da je pravi spoštovalec vstvaritelja našega ujedinjenja,« je pozival slovenski tisk.⁷ Še posebej se je nakup pričakoval od sedežev oblasti, kot so predsedstvo vlade in poverjeništa, pa tudi uglednih zasebnih zavodov. *Slovenski narod* je zagotavljal, da je kip, v katerem je Valdec »izredno dobro pogodil vse karakterne črte in izraz obličja, oči, čela«, »lep umetniški okras vsaki dvorani«, ki bo kot »znak naše državljanske zavednosti« nadomestil stare cesarjeve kipe, saj so slednje postavljali le pod prisilo ali iz navajenosti na podložnost.⁸

Slovenec je poročal, da je Valdec odlil tudi deset bronastih doprsnih kipov, ki jih bodo predstavniki beograjske vlade ter regent Aleksander Karadorđević, Petrov sin, podarili »najznamenitejšim mestom v Jugoslaviji.«⁹ Julija 1920 je umetniški oddelek Ministrstva za prosveto ljubljanski občini res podaril enega od odlitkov Petrovega doprsja.¹⁰ V Beograd je kip osebno šel iskat posebni odposlanec občine.¹¹

Oktobra 1920 je *Jugoslovan* pisal, da je kraljevo doprsje kot darilo dobila tudi novonastala univerza. Valdčev »umetniško dovršeni« bronasti kip so postavili na prazen podstavek v niši pod stopniščem v univerzitetni avli, na katerem je do razpada Avstro-Ogrske stal kip Franca Jožefa.¹² Prigoda potrjuje znameniti afori-

⁶ Kip kralja Petra, 4.

⁷ Priporočamo, 3.

⁸ O regentovem posetu, 3.

⁹ Dar našim mestom, 4.

¹⁰ Kip kralja Petra – dar Ljubljani, 3.

¹¹ Darilo mestni občini, 3.

¹² Kraljev kip, 3. Domnevno je bil prav ta cesarjev kip 28. julija 1914 postavljen na balkonu takratnega deželnega dvorca, saj je tega dne v Ljubljani potekala manifestacija ob avstro-ogrski vojni napovedi Srbiji (Ljubljana manifestira, 1).

zem Stanisława Jerzyja Leca: »Ko rušite spomenike, ohranite podstavke, vedno jih lahko znova koristno uporabite.« Ker je bilo doprsje premično, so ga ob nekaterih svečanih priložnostih uporabili kot slavnostno dekoracijo in ga prenesli v veliko dvorano univerze, npr. ob medzavezniškem invalidskem kongresu septembra 1922.¹³ Kot bo še omenjeno, so v avli leta 1936 postavili kip kralja Aleksandra, zato so takrat »majhen, a lep spomeniček« njegovega očeta prestavili v rektorjevo sobo.¹⁴ Zanimivo je, da so takrat v tisku trdili, da je Petrov kip univerzi podaril prav kralj Aleksander,¹⁵ kar pa je vprašljivo, saj bi časnikarji ta podatek predhodno gotovo posebej omenili. Petrov doprsni kip je najstarejši do zdaj dokumentirani spomenik pripadniku dinastije Karadorđević na Slovenskem.

Slika 1: Osrednji del univerzitetne avle z nišo, v kateri je stal kip kralja Petra. Foto: I. S.

Fig. 1: The central part of the lobby with a niche that contained the sculpture depicting King Peter. Photo by I. S.

Po smrti kralja Petra poleti 1921 so z univerze v kraljevo pisarno poslali žalni telegram, prorektor dr. Josip Plemelj pa se je udeležil pogreba v Beogradu. Na naslednji seji univerzitetnega sveta je rektor spregovoril nekaj besed v kraljev spomin. Poudaril je, da je nastanek univerze omogočil prav pokojni monarh, kar je »pač najdragocenejše volilo, ki nam ga je mogel nakloniti veliki vladar.«¹⁶ Prav zaradi tega spoštovanja do kralja je zanimiv sklep s seje univerzitetne uprave v

¹³ VI. medzavezniški, 2.

¹⁴ Pirnatov Viteški kralj, 7.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (dalje: ZAMU), šk. IV-119, Zapisnik redne seje univerzitetnega sveta z dne 17. oktobra 1921.

juniju 1926, ko je bil »kljub ministrskemu priporočilu« zavržen nakup Petrove spominske plakete, »ker ne razpolaga univerza z nikakimi krediti v to svrhu.«¹⁷

Doprni kip kralja Petra, ki je stal v univerzitetni avli, je danes izgubljen, morda je bil uničen med drugo svetovno vojno. Nekaj bronastih in glinenih odlitkov Valdčevega dela je danes v hrambi kulturnih in političnih ustanov v Beogradu.¹⁸

Spomenik Ivanu Žolgerju

Dr. Ivan Žolger je bil eden izmed najuglednejših pravnikov svojega časa, ki je napisal vrsto referenčnih razprav iz državnega in meddržavnega prava. Po doktoratu v Gradcu je začel graditi politično kariero na Dunaju, ki je svoj vrhunec dosegla avgusta 1917, ko je bil v Seidlerjevi vladi imenovan za ministra brez listnice, da bi pripravil načrt za federalizacijo cislajtanske polovice države. Bil je edini Slovenec na ministrskem položaju v zgodovini Avstro-Ogrske. Maja 1918 je zaradi prevelikega nemškega pritiska s položaja odstopil, po koncu prve svetovne vojne pa je bil udeleženec na pariški mirovni konferenci. Konec avgusta 1919 je bil imenovan za rednega profesorja mednarodnega prava na novonastali juridični fakulteti ljubljanske univerze, kjer so bila njegova predavanja odlično obiskana.¹⁹

Po smrti leta 1925 so Žolgerja pokopali na dunajskem pokopališču Hütteldorf, pogreba pa sta se udeležila rektor dr. Karel Hinterlechner in dr. Leonid Pitamic.²⁰ Žalno sejo za spoštovanega profesorja so imeli tudi na univerzi,²¹ ob začetku naslednjega študijskega leta pa je univerzitetni svet odločil, da mu bodo postavili še spomenik. Oblikovali so pripravljalni odbor za postavitev spomenika, ki so ga sestavljali Pitamic, dr. Metod Dolenc in dr. Lambert Ehrlich. Odkritje spomenika se je očitno zamikalo dlje časa, kot so si želeli odborniki: »Vsled nepremostljivih ovir ni bilo mogoče dokončati še pred koncem poletnega semestra vseh priprav za svečano odkritje, kakor je bilo nameravano prvotno na dan obletnice smrti pokojnika dne 16. maja, pozneje pa na Vidovdan.«²² Financiranje spomenika so omogočili številni darovalci, tako Žolgerjevi kolegi z univerze kot tudi politik in diplomat Otokar Rybář, velika župana Ljubljanske ter Mariborske oblasti, ljubljansko kamnoseško podjetje Feliks Toman ter ljubljanska, celjska,²³ slovenskobistriška²⁴ in mariborska občina; v slednji so za spomenik marca 1926 prispevali 1.500 dinarjev.²⁵ Konec maja 1926 je univerzitetni svet priznal pokojnikovi vdovi Elzi Žolger pokojnino, obenem pa je rektor naznanil: »V kratkem, mogoče že tekom prihodnjega meseca,

¹⁷ ZAMU, šk. IV-119, XXVII. Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 18. junija 1926.

¹⁸ Јовановић Чешка, *Скулптура*, 92.

¹⁹ Dr. A., Dr. Ivan Žolger. †, 130–133.

²⁰ ZAMU, šk. IV-119, Zapisnik IV. redne seje univerzitetnega sveta dne 26. junija 1925.

²¹ Žalni zbor ljubljanske univerze, 2.

²² Spomenik Ivanu Žolgerju na univerzi, 4.

²³ Prav tam.

²⁴ Iz seje občinskega odbora, 5.

²⁵ Seja mariborskega občinskega sveta, 3.

se bo odkrila spomska plošča pokojnemu našemu profesorju dr. I. Žolgerju v univerzitetni avli. Ob tej priliki se najiskrenejše zahvaljujem vsem gospodom, ki so za to ploščo prispevali.«²⁶

Žolgerjevo spominsko obeležje so tako postavili konec junija 1926, vendar je svečano odkritje, ki so ga nameravali organizirati, padlo v vodo, saj je veliko profesorjev in študentov že odšlo na počitnice in zapustilo Ljubljano. Rektor je zato sklenil, da se bo odkritje »vsled izrednih okoliščin [...] izvršilo brez slovesnosti in samo z obvestilom v listih po izvršenem odkritju.«²⁷ Sočasno z »odkritjem« je profesorski zbor juridične fakultete izdal nov zvezek *Zbornika znanstvenih razprav*, ki so ga posvetili Žolgerju.²⁸ »Dr. Žolgerju je tako poleg kamnitega kipa na univerzi postavljen tudi literarni spomenik.«²⁹

Pripravljalni odbor se je za pomoč posebej zahvalil prof. Jožetu Plečniku, »ki je vse svoje veliko umetniško izkustvo vedno dal z dragocenimi nasveti odboru na razpolago«, »izraz posebne zahvale« pa je bil namenjen tudi avtorju spomenika, kiparju in slikarju Tonetu Kralju, ki je bolj kot po javnih spomenikih znan po svojih monumentalnih slikah s prizori iz družinskega in kmečkega življenja, cerkvenih freskah in knjižnih ilustracijah.³⁰ »Naj bo torej spomenik tudi zunanji znak čustev ljubezni in spoštovanja, ki ga goji univerza in naš narod do Ivana Žolgerja«, je sklenil odbor.³¹

Slika 2: Žolgerjev spomenik. Foto: I. S.

Fig. 2: The memorial depicting Žolger. Photo by I. S.

²⁶ ZAMU, šk. IV-119, Zapisnik 2. redne seje univerzitetnega sveta z dne 31. maja 1926. ob 1/2 4h popoldne.

²⁷ ZAMU, šk. IV-119, XXIX. Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 2. julija 1926.

²⁸ Z ljubljanske juridične fakultete, 3.

²⁹ Dr. R. S., *Zbornik znanstvenih razprav*, 305.

³⁰ Spomenik dr. Žolgerju, 5; Spomenik Ivanu Žolgerju, 4.

³¹ Prav tam.

Strogo gledano Žolgerjev spomenik ne sodi v pričujoči pregled, saj ne stoji neposredno v univerzitetni avli, ampak je postavljen ob steno na vrhu stranskega stopnišča, ki iz avle vodi v zahodni trakt stavbe. Kljub temu dovolj gravitira proti osrednjemu prostoru, da ga je smiselno vključiti. Spomenik ima obliko globokega reliefa pravokotne oblike, ki je izklesan iz enega samega kosa podpeškega marmorja temnosive barve z belimi in rjavkastimi progami. »Kamen je zelo krhek in za kiparsko obdelavo docela neprimeren, ker se lušči in izpada,« je menil Karel Dobida v oceni Žolgerjevega spomenika, ki jo je spisal za *Ljubljanski zvon*.³² Žolger je upodobljen do pasu, oblečen je v stiliziran suknjič z zavihki in nosi kravato, v desnici, ki jo deloma prekriva levica, drži knjigo, levo ob njem pa na kupu leži še več knjig. Desno spodaj je vklesana kiparjeva signatura (*Tone Kralj*). Žolgerjev obraz, ki ga je Kralj izklesal naturalistično podrobno, je obrnjen v levo. Po Dobidi se gledalcu zdi, »da hoče spregovoriti.«³³ Za reliefom se nahaja zaobljeno ravno ozadje, ki na robovih prehaja v masiven okvir. »Visoki relief je vglobljen v kamenit okvir nekako po načinu srednjeveških nagrobnikov.«³⁴ Celoten relief je poliran do visokega sijaja, vendar za Dobido močan odblesk »ne dopušča pravilne presoje kiparskih vrednot. Jasno se vidi iz načina, kako so posamezne podrobnosti modelirane, da vsaj prvotno ta tako zelo izglajena površina ni bila predvidena.«³⁵ Pod reliefom je manjši kvader z vklesanim napisom »v modernizirani antikvi«:³⁶

IVAN ŽOLGER

PROFESOR MEDDRŽAVNEGA PRAVA
NA UNIVERZI V LJUBLJANI. 1867–1925

Pod napisom je še ležeči zglajeni kvader iz istega kamna, ki služi kot podstavek kipa.

Lokacija spomenika Dobide ni navdušila: »Spomenik stoji sedaj na žalost ob steni avle. Baje ga iz stavbnih zadržkov ni bilo mogoče vzdati, kakor je to Kralj zamislil.«³⁷ Kipar je namreč želel, da bi bil spomenik vzidan v steno, »tako da bi samo nizek, dva prsta visok rob molel na treh straneh iz stene.«³⁸ »Zaradi tega opazovalec ne more ubraniti vtisa nesmotrenosti in nemirnosti. Ker naj bi bilo delo po avtorjevem načrtu vzidano precej nizko, z glavo nekako v očesni višini gledalčevi, moti tudi kasneje dodani previsoki kamnitni podstavek, ki nosi spomenik. Napisna plošča naj bi v širino prvotno segala na obeli krajih preko robov gornjega dela; kesneje so jo skrajšali. Kakor je razvidno iz povedanega, je spomenik v sedanji obliki rezultat raznih, stvaritelju deloma tujih vplivov.«³⁹ Vzdava reliefa v steno je bila po Dobidi nujna, sicer bo »to lepo in originalno kiparsko delo ostalo za vedno okrnjeno in brez pravega pomena.«⁴⁰

³² K. D., Žolgerjev spomenik, 558.

³³ Prav tam, 557.

³⁴ Prav tam, 558.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

Žolgerjev spomenik je danes najstarejše ohranjeno spominsko obeležje v univerzitetni palači, obenem pa je to tudi edino obeležje v avli, ki je bilo do danes postavljeno v spomin zaslužnemu profesorju. Zanimivo je, da so pobudniki za postavitve spomenika, ki je bil odkrit v času zanosnega brisanja sledov habsburške preteklosti, lahko spregledali Žolgerjevo ministროvanje. Zdi se, da so njegove zasluge za pravno stroko percipirali kot pomembnejšo plat njegovega dela, ki je posledično legitimirala postavitve spomenika. Četudi je Žolgerjev spomenik izmed obravnavanih še najboljši primer tipa spomenikov, ki tradicionalno stojijo po univerzitetnih prostorih, torej vseeno ni povsem nepolitične narave oz. je ta potisnjena v ozadje.

Spomenik kralju Aleksandru I. Karadorđeviću

Po smrti kralja Petra I. je na prestol dokončno stopil Aleksander I. Karadorđević. Z ljubljansko univerzo je bil v stiku še pred prihodom na oblast. Ob njegovem prvem obisku Ljubljane junija 1920 so se vsi profesorji zbrali na balkonu univerzitetne stavbe, rektor Plemelj pa je v slavnostnem nagovoru pozdravil visokega gosta in izrazil upe v njegovo nadaljnjo podporo univerzi. Aleksander, ki je prav tako stal na balkonu, se je zahvalil za te besede in izrazil veliko zaupanje v razvoj domače kulture ter pridnost mladine.⁴¹ Čez leto in pol, 11. januarja 1922, je rektor s telegramom čestital Aleksandru za njegovo zaroko z romunsko princeso Marijo,⁴² leta 1929 pa še za rojstvo tretjega sina, princa Andreja. Takrat mu je deputacija izročila tudi spominsko knjigo, izdano ob desetletnici univerze.⁴³ Prav v leto 1929 sodi tudi najpomembnejša vez med monarhom in univerzo. Takratni rektor, elektrotehnik in šahist dr. Milan Vidmar, se je moral spopadati s številnimi problemi. Želje po utrditvi položaja univerze, ohranitvi vseh njenih fakultet in dostojni proslavi desetletnice so Vidmarja napeljale na »misel, da položim usodo univerze v roke Nj. V. kralja. [...] Izražal sem [...] misel, da bi bilo pravilno, da dobi univerza ime po vladarju, pod čigar žezlom je deset let živela. [...] [U]verjen, da sem na pravi poti, sem v avdijenci pri Nj. V. kralju dne 18. aprila 1929. prosil za protektorat nad proslavo desetletnice, katerega je Nj. V. kralj prevzel. Vladar se je zanimal za življenje na univerzi in je kazal globoko razumevanje za naše ogrožene fakultete in oddelke. Na mojo prošnjo, da se imenuj naša univerza Univerza kralja Aleksandra I. (Alma Mater Alexandrina), je Nj. V. kralj to dovolil s toliko ljubeznivostjo, da sem srečen odšel iz avdijence.«⁴⁴ Na svečani seji je univerzitetni svet sprejel preimenovanje in kralju poslal zahvalni telegram.⁴⁵ Petintrideset let kasneje je Vidmar v *Spominih* zapisal, da se je za njegovo ponudbo o preimenovanju skrivala »dobro premišljena zvijača« »mojstra šahovskih zvijač«.⁴⁶

⁴¹ Drugi dan, 1-2.

⁴² ZAMU, šk. IV-119, Zapisnik redne seje univerzitetnega sveta z dne 30. januarja 1922.

⁴³ ZAMU, šk. IV-119, Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 30. septembra 1929.

⁴⁴ ZAMU, šk. IV-119, Zapisnik izredne seje univerzitetnega sveta dne 25. aprila 1929.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Vidmar, *Spomini: drugi del*, 75–76.

Dne 9. oktobra 1934 je v univerzo, tako kot povsod po Jugoslaviji, udarila vest, da je bil kralj Aleksander ubit v Marseillu. Na žalni seji naslednjega dne je rektor dr. Fran Ramovš med drugim povedal: »Nepojmljiva je za nas ta smrt; za naše duše je to rana, ki ostane nezaceljena. Za naše delo pa mora ta usodni udarec pomeniti združenje vse volje, pognanje najgloblje ljubezni in pripravljenost na vsakršne žrtve.«⁴⁷ Kraljevega pogreba se je udeležila šestčlanska delegacija z univerze, ki je na grob položila venec.⁴⁸ Univerzo so v znak žalovanja med 10. in 12. ter 17. in 19. oktobrom zaprli. Študentje so organizirali žalno svečanost, rektorat pa je izrazil sožalje dinastiji in vladi.⁴⁹ Ko je bil novembra 1934 osnovan odbor za spomenik kralju Aleksandru v Ljubljani, je bil vanj vključen tudi Ramovš. Da bi univerza dala svoj prispevek k spomeniku v znesku 15.000 dinarjev, je rektor predvidel prostovoljne mesečne prispevke od vseh zaposlenih na univerzi, od njega samega pa do docentov in asistentov.⁵⁰ O spomeniku kralju znotraj univerzitetnih prostorov še niso razmišljali, vseeno pa je umetnina, ki je na koncu pristala tam, takrat že nastajala.

Kipar, slikar in ilustrator Nikolaj Pirnat, avtor vrste javnih spomenikov in skulptur, je v času okoli kraljeve smrti zmodeliral njegov dopasni portret. Monarha je upodobil z rahlim nasmehom na ustih in sklenjenimi rokami ter oblečenega v slavnostno generalsko uniformo s plaščem. O nastanku kipa je ohranjeno njegovo pričevanje: »Pred nedavnim časom sem delal majhno poprsje pokojnega kralja po zasebnem naročilu za vdolbino v sobi. Pri delu se mi je tedaj mimogrede od sebe zastavilo vprašanje, kako bi rešil problem kipa Viteškega kralja v večjem, monumentalnejšem formatu. Takoj mi je bilo jasno da bi bilo treba za takšno rešitev poleg glave tudi ves život z rokami. Pričel sem skicirati in sem napravil celo množico risb. Izpočetka sem mislil, da bi napravil plastiko v kraljevskem plašču. Izvedba v tem smislu bi bila formalno mnogo lažja in uspeh mnogo pompoznejši toda nazadnje se mi je zazdelo, da takšni efekti pri liku našega kralja ne bi bili aktualni. Tako sem kralja viteza upodobil v navadnem pohodnem plašču. [...] Toda če ga prikazem kot vojaka, sem si dejal, s tem še nisem pokazal kralja. Tako sem poskrbel da dam skulpturi v pozi kraljevski lik. Na ta način sem prišel na idejo rok, kakor sem jih upodobil. Te čvrsto sklenjene roke nemo kličejo narodu osnovno misel, ki je vodila življensko delo kralja Uedinitelja: Ostanite skupaj, držite drug z drugim! [...] Delati sem začel prav vedre volje. Od vsega početka sem vedel, da bom tako veliko nalogo, kakršno sem si zastavil, lahko rešil samo v enem zaletu. Ves teden sem vzdržema delal vsak dan od 8 zjutraj do 6 zvečer, vsak večer sem šel iz ateljeja naravnost v posteljo in vsako jutro od doma naravnost k delu nazaj. Tako sem dovršil delo v sedmih dneh [...]. Vsekakor sem imel srečno roko, da sem delo opravil v enem zamahu. Pri vseh skulpturah, ki sem jih delal doslej, sem zmerom nekje na sredi obupal in sem vsako delo končal z občutkom, kakor da se

⁴⁷ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik žalne seje univerzitetnega sveta univerze kralja Aleksandra I. ob smrti Njegovega veličanstva kralja Aleksandra I.

⁴⁸ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 24. oktobra 1934.

⁴⁹ ZAMU, šk. IV-120, Rektorjevo poročilo 9. januarja 1935.

⁵⁰ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 9. novembra 1934.

je nekaj v meni prelomilo. Ta lik Viteškega kralja Aleksandra I. Uedinitelja pa sem v resnici končal z občutkom nekakšnega vedrega zadoščenja.«⁵¹

Slika 3: Kip kralja Aleksandra, delo Nikolaja Pirnata. Vir: Sokolski glasnik, 9. oktober 1936, 2.
Fig. 3: The sculpture depicting King Alexander by Nikolaj Pirnat. Source: Sokolski glasnik, 9 October 1936, 2.

Časopisje je bilo nad Pirnatovo skulpturo navdušeno. Hvalili so ga kot »pomemben dogodek v življenju našega kiparstva« in »izredno uspelo umetnino«,⁵² ki je kralja tudi po podobnosti odlično ujela. Posebej *Slovenski narod* je kip navdušeno slavil z obširnimi zapisom.⁵³ Pohvale slovenskega tiska so se razširile tudi

⁵¹ Pirnatov kip, 4.

⁵² Prav tam.

⁵³ »Kakor nepremakljiva gmota, ki se okrog nje vrti vsa naša zgodovina, je ta kip, miren kakor skala v valovju, monumentalen in krepek ter dostojanstven v vsakem detajlu in strnjen v celoto in harmonijo, kakor je harmonična podoba kralja v vsem njegovem življenju in delovanju. Preprostost in enostavnost brez šablonskih baročnih atributov so prava slika kraljevega duha, sinteze sto in stoletnega čustvovanja preprostega našega naroda. Možatost energija in dobrot se izražajo iz te umetnine in kralj, ki je izšel iz naroda, nam govori z najljubeznivejšimi neizumetničenimi besedami. A pred nami stoji tudi vojak in junak, ki ga premakne s položaja le smrt. V pohodnem plašču stoji pred nami Vitez, Poveljnik in Stražar, vedno v službi naroda in vedno pripravljen braniti ono, kar je ustvaril – svojo Jugoslavijo. In molče stoji pred nami, saj govore njegova dela in o njem šepetajo vsa naša srca. Le roki je trdno in vroče sklenil drugo v drugo: Te njegove roke pa nemo govore in kličejo: Tako vroče, trdno in vdano se sklenite vsi v slogi in čuvajte Jugoslavijo! Čeprav je kip vseskozi monumentalen, vendar je samo malenkostno stiliziran, kakor se nam bo Njegova podoba ohranila v spominu vedno lepša, veličastnejša in idealnejša. Samo za spoznanje je portret stiliziran in idealiziran, vendar je po izjavah ljudi iz njegove bližine najbolj podoben med vsemi dosedanjimi kraljevimi portreti. Vsestransko odlična

v časopisje državne prestolnice. Beograjska *Politika* je zapisala, da kraljev portret sodi med Pirnatova najboljša dela,⁵⁴ *Vreme* pa je dodalo, da gre za eno najlepših upodobitev pokojnega kralja, ki daje vtis monumentalnosti in prikazuje kralja točno takega, kot so ga videvali na balkonu dvora, v avtomobilu, na svečanostih in med pogovori z ljudmi.⁵⁵ Kip je bil nemara prvič razstavljen v izložbi ljubljanske drogerije Gregorič v dnevih po atentatu,⁵⁶ nato pa še pred tribuno na ljubljanskem nogometnem igrišču ob žalni svečanosti konec oktobra 1934,⁵⁷ na novinarskem koncertu na začetku decembra 1934⁵⁸ ter aprila 1935 na razstavi *Spominu na našega kralja* v Jakopičevem paviljonu, na kateri je zasedel elitno mesto sredi dvorane.⁵⁹ Decembra 1939 je bil odlitek kipa postavljen kot javni spomenik v Sevnici.⁶⁰

Septembra 1935 je dr. Marko Natlačen, eden vodilnih članov vladajoče Slovenske ljudske stranke, postal ban Dravske banovine. Že prej je ohranjal dobre stike z ljubljansko univerzo. Ker »je smatral za umestno in lepo, da ima univerza, ki edina v državi nosi ime pokojnega viteškega kralja, dostojen spomenik svojega pokrovitelja, je takoj, ko je zavzel visoki položaj kot ban, odkupil umetniško delo – bronasti kip viteškega kralja in ga podaril univerzi z željo, da bi bil akademski mladini vedno svetel vzor ljubezni do domovine.«⁶¹ O banovem darilu, ki se je zgodilo ob koncu zimskega semestra v študijskem letu 1935/1936, je bila kmalu obveščena univerzitetna uprava: »Na znanje se vzame, da je kralj. banska uprava kupila od akad. kiparja Pirnata kip blagopokojnega kralja Aleksandra I. ter ga dala – pridržujoč si lastninsko pravico – na razpolago univerzi, ki ga bo postavila v avli; kamenit podstavek za kip je naročen.«⁶²

Pirnatov slab meter visoki kip, namenjen univerzi, je v bron odlil livar Franc Mostar v livarni na Galjevici v Ljubljani, 130 centimetrov visok gladko poliran podstavek, ki ga je za podarjeni kip dala izdelati univerza in ga tudi plačala, pa je iz ihanskega kamna rdečkaste barve izklesal kamnosek Novak iz Podgore pri Šentvidu,⁶³ danes dela Ljubljane. Za krajši čas je za podstavek kipa, kot so se pritožili nekateri študenti, »služil – zaboj, ovit z ovijalnimi papirjem. Na srečo kip v tem aranžmaju ni dolgo krasil naše avle.«⁶⁴

---

umetnina je res dostojna kralja, saj je z vseh strani res umetnostno delo velike fasone in visoke kvalitete ter zasluži, da se razširi povsod po domovini.« (Z vencem, 3.)

⁵⁴ Словеначки вајар, 10.

⁵⁵ Пулафић, Кип Краља, 6.

⁵⁶ Mimo naših izložb, 5.

⁵⁷ Čuvali bomo Jugoslavijo, 4.

⁵⁸ Z. P., Novinarski koncert, 2.

⁵⁹ Otvoritev spominske razstave, 1.

⁶⁰ Sevnici so odkrili, 3. V nekaterih novejših raziskavah se nejasno aludira, da je bil kip, postavljen v univerzi, kasneje preseljen v Sevnico, vendar v arhivskih virih za to ni dokazov.

⁶¹ Kraljev spomenik, 3.

⁶² ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik redne seje univerzitetne uprave z dne 31. januarja 1936. Omeniti je treba, da nekaj neskladja v časovno zaporedje dogajanja vnaša navedba, ki je bila že leta 1935 objavljena v turističnem vodiču pravnika in pisatelja Rudolfa Andrejke. Po njej je v avli univerze že takrat stal kraljev kip (Andrejka, *Po lepi Sloveniji*, 46).

⁶³ Kip kralja Aleksandra, 5.

⁶⁴ Spomenik viteškega kralja, 3.

V soboto, 8. februarja 1936, dopoldne je na univerzi potekal »domač praznik, ki zasluži tudi pozornost široke javnosti.«⁶⁵ Na dogodku so »[b]rez pompa in ceremonij«⁶⁶ odkrili novi kraljev kip na vrhu stopnic sredi avle. Časopisje, ki je poročalo o intimnem dogodku, je pisalo, da se je univerza s spomenikom »najdostojneje oddolžila spominu velikega kralja, po katerem tudi zavod nosi svoje ime.«⁶⁷ Po mnenju *Slovenca* se je kip, ki je v ponos univerzi, odlično vklopil v ambient univerzitetne avle: »Efekt je bil takoj očiten, ter so profesorji in dijaki z velikim priznanjem občudovali novo postavljeni spomenik, kateremu ozadje tvorijo vedno zelene rastline. Je to prvi spomenik kralju Aleksandru v Ljubljani, zakaj dosedanji kipi niso toliko dostopni javnosti, temveč so omejeni le na razne dvorane. V prihodnjih dnevih bo avla še nekoliko očiščena in oplešana, tako da pride spomenik do svoje polne veljave.«⁶⁸ Militantni unitaristični časnik *Pohod* je bil podobno navdušen: »Vsakomur pa, ki stopi v univerzitetno avlo, se takoj prvi hip ustavi pogled na prekrasnem doprskem kipu blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Uedinitelja, katerega častno ime nosi naša univerza in ki stoji v ozadju avle, okrašenem z zelenjem. Oko se ti upre v ponosno čelo Njega, katerega zasluga je, da imamo svojo univerzo – ta naš najvišji kulturni hram. To, da so mu postavili v univerzitetni avli tako lep spomin, je vsekakor umestno, čeprav se akademska mladina nikoli ne bo mogla oddolžiti Njemu, ki ji je bil vzornik in vodnik.«⁶⁹ Tudi društvo Nacionalnih akademikov je podprlo odkritje: »Nacionalni akademiki smo [...] g. rektorju hvaležni, saj je dal postaviti v naši univerzi simbol Njega, čigar ime nosi naša mlada Alexandrina, kar pa je še važnejše, simbol Njega, ki kot most veže našo junaško preteklost z boljšo in lepšo bodočnostjo. Naj bi spomenik Viteškega kralja Aleksandra Zedinitelja na univerzitetnih tleh vedno opominjal vso našo akademsko mladino, da z zatajevanjem svojih osebnih koristi nesebično služi svojemu narodu in državi.«⁷⁰

Po odkritju je *Slovenski narod* objavil šalo, ki je zanimiva kot morda prva (četudi šaljiva) kritika Pirnatovega kipa: »Julij Cezar je bil velik mož, – pravi profesor. Bil je junak od pete do glave. O tem se lahko sami prepričate, kar poglejte njegov doprski kip v avli naše univerze.«⁷¹

Kmalu po odkritju, 26. februarja 1936, je ban Natlačen na rektorjevo povabilo opravil prvi uradni obisk na univerzi, da bi si ogledal kraljev spomenik in delo univerze. Natlačen je s tajnikom prispel ob pol enajsti uri in v avli ju je sprejel rektor dr. Maks Samec, nato pa si je ban ogledal kip v veži. Po navedbi *Slovenca* je Natlačen takrat »brez bučnega pompa, ki prečesto zakriva le prazno srce, izročil ta kip univerzi, hoteč s tem ravno povdariti resnost kraja in veličino pokojnika.«⁷² Po ogledu kipa sta ban in rektor odšla v rektorjevo sobo, kjer je slednji razložil prvemu aktualne probleme univerze, zatem pa si je Natlačen ogledal še oddelke univerze.⁷³

⁶⁵ Pirnatov Viteški kralj, 7.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Postavitev spomenika, 4.

⁶⁸ Kip kralja Aleksandra, 5.

⁶⁹ Z naše univerze, 2–3.

⁷⁰ Spomenik viteškega kralja, 3.

⁷¹ Ponesrečen dokaz, 4.

⁷² Kraljev spomenik, 3.

⁷³ Obisk bana, 3.

Slika 4: Spomenik kralju Aleksandru v univerzitetni avli. Vir: Slovenec, 17. maj 1936, 3.

Fig. 4: The memorial commemorating King Alexander in the lobby of the university building. Source: Slovenec. 17 May 1936, 3.

Odkritje Aleksandrovega spomenika za razliko od podobnih dogodkov v času kraljevine ni imelo značaja obsežne javne proslave, kar je sprožilo več kritik. »Čudi nas pa eno«, je zapisal *Pohod*, »kako to, da so akademska mladina in univerzitetne oblasti dopustile, da se postavi doprnsni lik blagopokojnega kralja v vežo, kakor bi se na zid pribila nova napisna deska. Ali niti akademska mladina niti univerzitetne oblasti niso čutile za svojo dolžnost, da postavitev tako lepega doprnsnega kipa kralja Aleksandra v univerzitetno avlo združijo vsaj s skromno proslavo, ki naj bi dokazala, da se naša univerza v zadostni meri zaveda, zakaj nosi Njegovo ime in zakaj mu postavlja v vežo spomenik kot znak svojega spoštovanja in svoje zahvalnosti. To dejstvo, da niti akademska mladina, niti univerzitetne oblasti tega niso storile, je naravnost porazno. S tem pač samo znova in znova dokazujemo svojo ‚kulturo‘, s katero se vedno ponašamo in ki nam ob vsaki priliki leži na jeziku. Ali naj res postavimo trditev, da naša univerza ne zasluži tako ponosnega naslova, kakor ji je bil dan v častnem naslovu – univerza kralja Aleksandra I. v Ljubljani?«⁷⁴

Med tistimi, ki so najbolj obžalovali nesodelovanje pri odkritju kipa, so bila nacionalistična študentska (akademska) društva. Jugoslovanski napredni akademski klub (JNAK) Edinstvo ter Jugoslovansko napredno akademsko društvo (JNAD) Jadran sta zato prosila rektorat, naj se jim dovoli primerno pokloniti »manom kralja Aleksandra.«⁷⁵ Po pridobitvi dovoljenja sta ti društvi k sodelovanju na počastitvi povabili tudi preostala društva, tako da jih je pri dogodku sodelovalo osem, poleg

⁷⁴ Z naše univerze, 2–3.

⁷⁵ Kraljev spomenik, 3.

obeh pobudnic in organizatoric še Akademsko zveza, Klub jugoslovenskih akademikov iz Trsta, Gorice in Istre, Društvo slušateljev (DS) filozofske fakultete, DS juridične fakultete, DS teološke fakultete in DS medicinske fakultete.⁷⁶ Društva so se odločila, »da položijo pred kip srebrno palmovo vejico s široko državno trobojnico, na kateri naj se vtisnejo imena vseh sodelujočih društev.«⁷⁷ Obenem so sklenili, da bo iz vsakega društva izbran predstavnik pred spomenikom podal poklonitveno izjavo in da naj bi odbor, sestavljen iz članov društev, pripravil poročilo za časopisje. Ker tega niso storili, je bilo v tisku nekaj zmede o tem, za kaj je šlo pri proslavi, saj se je pojavljala trditev, da je šlo za uradno odkritje Aleksandrovega spomenika. *Slovenec* je v obširnejšem prispevku obrazložil podrobnosti o poteku svečanosti in zatrdil, da ni šlo za odkritje, temveč za poklonitveno proslavo.⁷⁸

Svečanost je potekala v nedeljo, 3. maja 1936. Pričela se je ob 10.30 s sprevodom predstavnikov JNAD Jadran, JNAK Edinstvo ter delegacije zagrebških študentskih društev pod profesorjem dr. Franom Ilešičem. Sprevod je krenil izpred Narodnega doma po Aleksandrovi in Šelenburgovi ulici do stavbe univerze. V avli se je zbralo med 400 in 500 študentov, poleg študentov ljubljanske in zagrebške univerze tudi predstavniki Saveza jugoslovenskih nacionalnih akademskih organizacij, pa tudi nekaj profesorjev, med njimi rektor dr. Milko Kos, dr. Gregor Gojmir Krek, dr. Joso Jurkovič, dr. Božo Škerlj, dr. Evgen Spektorski in inž. Marij Osana.⁷⁹ Svečanost je v imenu JNAD Jadran odprl predsednik društva Zupan, ki je uvodoma domnevno protestiral proti nejavnemu odkritju kipa (cenzura je ta del časopisnega poročila izbrisala), v nadaljevanju pa je govoril o pokojnem kralju in hvalil njegove zasluge na številnih področjih. Poudaril je, da se nacionalistični študentje zavedajo vloge jugoslovanskega nacionalizma, ki ni le fraza, temveč želi postati svetovni nazor, za kar je bil deležen navdušenega odobravanja. Predstavniki društev so zatem pred kip položili prej omenjeno srebrno vejico, nato pa so v Aleksandrov spomin trikrat zaklicali »Slava!«. Nastopili so še predstavnik JNAD Jadran in JNAK Edinstvo Kutin, ki je govoril o stalni zvestobi ljubljanskih nacionalističnih študentov pokojnemu kralju, študent Pukšič, ki je v imenu Akademsko zveze hvalil Aleksandrove zasluge za konsolidacijo Jugoslavije in za svetovni mir, študent (in bodoči znani pesnik) Rado Bordon, ki je govoril v imenu študentov z zasedenega ozemlja in napadal Aleksandrove morilce ter poudarjal pomen spominjanja na prelomne datume slovenske zgodovine, predstavnik Saveza jugoslovenskih nacionalnih akademskih organizacij Rapotec in predstavnik zagrebške delegacije Jakšič. Na koncu so zborovalci navdušeno sprejeli vdanostni telegram, ki je bil poslan kralju Petru II., nato pa so se ob vzdikljanju v podporo kralju razšli. »Tako je akademska mladina iz lastne pobude storila svojo dolžnost, na katero pa bi se morali spomniti tudi tisti odločujoči činitelji, ki tega niso storili,« je kritično pripomnilo *Jutro*.⁸⁰

⁷⁶ R. B., Akademsko mladina, 3.

⁷⁷ Kraljev spomenik, 3.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ Spominska svečanost, 3.

⁸⁰ R. B. Akademsko mladina, 3.

Iz nadaljnjih let je o Aleksandrovem spomeniku na voljo le nekaj drobcev. Pred njim so ob raznih priložnostih potekale proslave – Nacionalni akademiki so oktobra 1937 npr. vabili na žalno svečanost ob obletnici kraljeve smrti, ki je potekala pred kipom.⁸¹ V istem času so na univerzi razmišljali tudi o preureditvi avle in s tem premestitvi kraljevega kipa. »Z ureditvijo vestibula se peča gospod profesor Plečnik. Po njegovi zamisli naj pride kip kralja Aleksandra Prvega, ki sedaj stoji tako, da je glava obrnjena proč od vsakogar, ki stopi v vestibul, na prvi podest stopnišča in naj bode obdan z zelenim bršljinom. Od tam bi bil pogled kralja usmerjen ravno proti glavnemu vhodu. V mal četverooglat prostor tik ob stopnicah naj pride priprost vodnjak s sklopni, tako da bi nemirne ograje stopnic bil nekoliko omiljene.«⁸²

Z drugo svetovno vojno se za kipom izgubi vsaka sled. Evidentno je bil vsaj umaknjen iz avle, če že ne nemudoma uničen, obenem pa je bilo kasneje v avli treba narediti prostor za nov par kipov.

Predlog za spomenik Ivanu Prijatelju

Literarni zgodovinar dr. Ivan Prijatelj je bil avtor vrste monografij in člankov o slovenski književnosti in deloma politiki. Nastopno predavanje na ljubljanski univerzi je imel že leta 1919, nato je delal kot profesor za zgodovino slovanskih literatur novejšje dobe, dvakrat tuje bil tudi dekan filozofske fakultete. Ob smrti leta 1937 sta se od njega v imenu univerze na pogrebu poslovila dr. France Kidrič, ki je pokojnika opisal kot »[g]enialnega duha, ki je nad 40 let snoval ob vodstvu elementarne ljubezni do svojega slovenskega naroda in jezika«, in prodekan dr. Matija Slavič.⁸³

Dne 26. junija 1937 je imelo Slavistično društvo sestanek, na katerem so se člani društva pogovarjali o izidu Prijateljevega spominskega zbornika, pa tudi »o postavitvi njegovega spomenika, ki bo postavljen v univerzitetni veži.«⁸⁴ Idejo so ponovno obudili jeseni istega leta, ko so najavljali postavitev Prijateljevega spomenika »na vseučiliščnih tleh«, ki naj bi ga zasnoval Jože Plečnik.⁸⁵ Proces postavitve je trajal še nekaj let, ko pa so Prijateljev spomenik junija 1941 (že med italijansko okupacijo!) vendarle postavili, je bil odkrit na terasi ob zahodnem pročelju Narodne in univerzitetne knjižnice.

⁸¹ Akademiki!, 3.

⁸² ZAMU, šk. IV-120, Poročilo prorektorja 25. septembra 1937.

⁸³ Dr. Ivan Prijatelj, 3.

⁸⁴ Slavistično društvo za spomenik, 3.

⁸⁵ Slavistično društvo v Ljubljani, 6.

Predlog za spominske plošče Ljubomirju Davidoviću, Danilu Majaronu, Karlu Verstovšku in Ivanu Hribarju

Na seji univerzitetnega senata 20. februarja 1940 je rektor Slavič govoril o nedavno preminulem srbskem politiku in voditelju Demokratske stranke Ljubomirju Davidoviću, ki je leta 1919 kot minister prosvete podprl ustanovitev ljubljanske univerze. Poudaril je, »kako pravilno je veliki pokojnik dojel pomen univerze za slovenski narod in s kakšno požrtvovalnostjo, odločnostjo in ljubeznijo je vodil borbo za osnovanje najvišje slovenske prosvetne ustanove. Vsa univerza mu dolguje neminljivo zahvalo za njegova nesebična prizadevanja.«⁸⁶ Slavič, ki se je kasneje udeležil tudi Davidovićevega pogreba, je nato omenil pobudo ljubljanskega mestnega poglavarstva z dne 16. januarja 1940, po katerem naj bi univerza skupaj z društvom Pravniki in Slovensko matico poskrbela, da se dr. Danilu Majaronu, enemu od osrednjih organizatorjev pri projektu ustanavljanja ljubljanske univerze, vzida spominska plošča. Prebral je tudi zadevno pismo iz društva Pravniki, datirano s 5. februarjem 1940. Pobudo za postavitve Majaronove spominske plošče je Slavič še razširil in predlagal, »da bi se univerza s spominskimi ploščami oddolžila vsem onim, ki imajo zasluge za ustanovitev ljubljanske univerze.«⁸⁷ Ker je v avli že stal kip kralja Aleksandra, naj bi okoli njega po Slavičevi ideji razmestili še plošče v spomin Davidoviću, Majaronu in politiku dr. Karlu Verstovšku, poverjeniku za uk in bogočastje pri Narodni vladi v Ljubljani, ki mu je za novonastalo univerzo uspelo v Beogradu pridobiti milijon kron materialne osnove za njeno delovanje. Prodekan filozofske fakultete France Kidrič je predlagal še, naj postavijo ploščo tudi (takrat še živečemu) Ivanu Hribarju, ki si je za ustanovitev univerze prizadeval že dve desetletji pred njenim nastankom in je to razglasil za svoj življenjski cilj. Senat je idejo o spominskih ploščah načeloma soglasno sprejel, »vendar je mnenja, naj se način razmestitve bodisi plošč ali reliefov prepusti strokovnjaku.«⁸⁸ Odločili so se, naj se javnost »zaenkrat obvesti samo o tem, da je senat sklenil oddolžiti se na viden način pravkar umrlemu ministru Ljubi Davidoviću.«⁸⁹

Na seji univerzitetnega senata leto dni kasneje, 5. marca 1941, je Slavič poročal, da je Ivan Hribar pred nekaj tedni prejel častni doktorat za svoje zasluge pri ustanavljanju univerze. V zvezi s tem se je obudila ideja o namestitvi plošč osebam, zaslužnim za nastanek univerze, vendar je rektor opozoril, da realizacija ni možna. »Rektorat [...] ni imel potrebnih denarnih sredstev in jih tudi sedaj nima. Z imenovanjem ministra HRIBARJA za častnega doktorja se je povrh spremenilo razmerje teh odlikovanj, če bi namreč dali njemu poleg častnega doktorata tudi spominsko ploščo, bi to po rektorjevem mnenju zaslužil tudi pok. minister dr. Anton KOROŠEC. Zato mora sedanjí senat to namero opustiti.«⁹⁰ Spominske plošče posledično niso bile postavljene.

⁸⁶ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o izredni seji univerzitetnega senata dne 20. februarja 1940 ob 20. uri.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o redni seji univerzitetnega senata dne 5. marca 1941 ob 10. uri.

Spomenika Francu Župcu in Jaroslavu Kiklju

Tako pred drugo svetovno vojno kot med njo so bili študentje ljubljanske univerze pristaši ideološko različnih smeri. Med najbolj znanimi študentskimi žrtvami na strani protirevolucionarnega tabora sta bila študent prava Franc Župec in študent medicine Jaroslav Kikelj. Župec, doma iz vasi Borovci blizu Ptujja, se je na univerzo vpisal jeseni 1940 in se včlanil v katoliško društvo Straža, medtem ko je leto dni starejši Kikelj, rojen na Opčinah, leta 1939 vpisal medicino in postal vpliven član Katoliške akcije. Kmalu po začetku okupacije so Italijani prepovedali vse študentske organizacije razen novoustanovljene Ljubljanske univerzitetne organizacije (LUO). Tja naj bi se včlanili vsi voditelji dotakratnih organizacij, v nasprotnem primeru pa so Italijani grozili z zaprtjem univerze in izgonom študentov, ki niso prihajali s področja Ljubljanske pokrajine. Župec in Kikelj sta, po nekaterih interpretacijah, to želela preprečiti, zato sta vstopila v direktorij LUO. Varnostnoobveščevalna služba, ki je delovala v okviru Osvobodilne fronte (OF), je na njiju zato začela gledati kot na izdajalca, prav tako ju je sumila, da sodelujeta z Italijani pri odkrivanju študentov, ki simpatizirajo z OF. Posledično je oba študenta likvidirala, Župca 16. marca 1942 na Prisojni ulici, Kiklja pa dva dneva kasneje, po pogrebni maši v Župčev spomin, na Streliški ulici. Obema so organizirali cerkveni pogreb, ki se ju je udeležilo na tisoče ljudi, tudi predstavniki univerze.⁹¹ Danes so pogledi na Župca in Kiklja ter njun status še vedno razdeljeni. O Župcu je bilo, denimo, zapisano, da »ni kolaboriral toliko zaradi nevarnosti zaprtja univerze, kot zaradi svojega političnega in idejnega prepričanja«,⁹² obenem pa mnogi vztrajajo, da je katoliški mučenik. Kiklju so leta 2000 postavili doprsni kip v cerkvi sv. Jožefa v Mariboru.⁹³

Na seji univerzitetnega senata 17. oktobra 1942 je rektor Kos seznanil prisotne z dvema pismoma. Prvo, datirano z 28. septembrom 1942, je napisal zaupnik LUO, drugo pa Zvezni tajnik 8. oktobra 1942. Pismi sta sprožili akcijo za postavitve spominske plošče ubitima Župcu in Kiklju, ki jo je vodil fašistični zaupnik inž. Pietro Carra iz Torina, prvi človek direktorija LUO. Kos je senatu povedal, da je 9. oktobra obvestil Zveznega tajnika in zaupnika – prvega pisno, drugega pa ustno –, da mora o zadevi poročati senatu. Univerza je s pobudo prišla v delikatno položaj, saj se je skozi celotno vojno obdobje trudila ohranjati nepolitično (oz. nadpolitično) držo, brez očitnega podpiranja katerekoli strani. Senat je po razpravi soglasno sklenil, da se pobudnikoma sporoči naslednje: »Senat kr. Univerze v Ljubljani je vzel, po podanem sporočilu rektorjevem, z razumevanjem na znanje vsebino Vašega dopisa in v njem izraženo namero, da Vseučiliška organizacija postavi v avli glavnega univerzitetnega poslopja na izbranem prostoru ploščo z besedilom, ki ga boste sami izbrali, v spomin umorjenima članoma Vseučiliške organizacije visokošolcema Francu Župcu in Jaroslavu Kiklju.«⁹⁴ Senat je, očitno v skrbi za

⁹¹ Škafar, *Jaroslav Kikelj*; Žižek, Franček Župec, 31–41.

⁹² Čepič, Guštin in Ivanič, *Podobe iz življenja*, 87–88.

⁹³ Škafar, *Jaroslav Kikelj*, 15 in 272–273.

⁹⁴ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o nadaljevanju seje univerzitetnega senata dne 17. oktobra 1942 ob 11. uri dopoldne.

dobrobit in nadaljnji obstoj univerze, obenem prosil rektorja, naj pobudnika opozori »na eventualne posledice, ki bi v sedanjih razmerah mogle s tem za univerzo nastati. Vkljub rigoroznim meram, ki so jih univerzitetna oblastva odredila glede vstopa v glavno univerzitetno poslopje, bi se moglo zgoditi, da bi prišlo do neljubih momentov, kakršnih vseh ne more predvidevati splošna varnost – kakor nas uči neposredna preteklost, ko je celo ob napadih na žive osebe, na javnih in prometnih krajih varnost bila ogrožena ali pa je celo postala ničevna. Kar velja glede te varnosti, velja tudi za varnost spomenikov. Če bi kdo spominsko ploščo n. pr. poškodoval, bi to moglo imeti tudi za univerzo kot celoto škodljive posledice. Toda univerza s svojimi organi se ne bi mogla smatrati odgovorno v vsakem primeru, če bi se kljub njeni pazljivosti tako zlo sprožilo ali izvršilo.«⁹⁵ Rektorja je senat nato pooblastil, da pri postavljanju spomenika deluje po lastni presoji.⁹⁶

Skrb senata glede morebitnega komunističnega uničenja spominskega obeležja ni bila brez podlage, saj so pripadniki OF spremljali proces postavitve. Avgusta 1942 je »Marjeta«, domnevno Zdenka Kidrič, pisala Lidiji Šentjunc: »Klerikalci so naročili Župcu in Kiklju spomenik. K podjetniku pa je prišel ing. Carra in zahteval predračun, ker bodo spomenik plačali Italijani.«⁹⁷

Dne 15. junija 1943 sta bila kipa (hermi) študentov, ki sta očitno nadomestila prvotni načrt s spominsko ploščo, postavljena v univerzitetno avlo, ker pa se je postavitve zgodila povsem mimo pristojnih univerzitetnih organov, je rektor Kos na seji senata 9. julija 1943 pojasnil, da se je z vprašanjem kipov na seji 16. junija ukvarjala že univerzitetna uprava⁹⁸ in da sta bila kipa postavljena, »ne da bi bilo vsaj neposredno pred tem obveščeno katerokoli akademsko oblastvo. Com. Raymondi je sicer ob svojem službenem obisku koncem maja t. l., po naročilu tedanjega Visokega komisarja, znova načel to vprašanje, toda rektor mu je le ponovil naziranje, ki ga je senat izrekel na seji 17. oktobra 1942 in pristavil, da je to tudi njegovo mnenje. Po soglasnem sklepu uprave z dne 16. junija 1943 je rektor sporočil zaupniku Vseučiliške organizacije ugovor univerzitetne uprave, ker ni bil niti rektorju niti upravi, ki po zakonu skrbi za univerzitetna poslopja, predložen dokončni načrt spomenikov, ker ni bilo v soglasju z rektorjem ali upravo izbrano definitivno mesto v avli in ker sta bila spomenika postavljena, ne da bi bila akademska oblastva neposredno predhodno o postavitvi obveščena, kakor bi mogli z vso pravico pričakovati glede na izjave zaupnika Vseučiliške organizacije.«⁹⁹ Stvari so se zapletle tudi pri načrtovanem odkritju spomenikov. Po načrtu naj bi 2. julija 1943 univerzo obiskal visoki komisar Ljubljanske pokrajine Giuseppe Lombrassa, da bi vrnil obisk rektorja Kosa nekaj dni pred tem, in ob prisotnosti univerzitetnega senata ter nacionalnega svetnika Paglianija, podtajnika zveze Gioventu Universitaria Fascista, pokroviteljice LUO, odkril kipa,

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Žižek, Franček Župec, 40.

⁹⁸ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o izredni seji univerzitetne uprave dne 16. junija 1943 ob 12h.

⁹⁹ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o redni seji univerzitetnega senata dne 9. julija 1943 ob 10. uri.

ki ju je LUO postavila v avli. Lombrassa naj bi se takrat seznanil tudi s senatom, a do dogodka ni prišlo, ker je bil tega dne službeno zadržan.¹⁰⁰

Uradno odkritje kipov se posledično ni zgodilo. Že nekaj tednov po italijanski kapitulaciji je na seji senata Kos poročal, »da sta bili v zvezi s političnimi spremembami v zadnjem času v univerzitetni avli odstranjeni spominski hermi pokojnih slušateljev KIKLJA in ŽUPCA in sicer ne po inicijativi univerze, kot sta bili tudi postavljeni brez njene pobude.«¹⁰¹ Kipa sta torej, verjetno na olajšanje univerzitetnih organov, prišla in odšla brez njihovega vpletanja. Videz kipov oz. celotnega obeležja je neznan, enako velja za njihovo usodo.

Spominski steber študentom, profesorjem in nameščencem ljubljske univerze, padlim v narodnoosvobodilnem boju

Z vzpostavitvijo povojne socialistične oblasti se je položaj ljubljanske univerze ponovno spremenil. Uradno je postala »kovačnica novih, strokovno visoko usposobljenih in patriotično zavednih ljudi, ki bodo svoje znanje uporabljali svojemu ljudstvu v korist«,¹⁰² vendar so univerzitetni vsakdan zaznamovali politični pritiski na njeno delo. Kljub temu je ta ustanova v simbolnem državnem imaginariju igrala pomembno vlogo kot kraj, kjer je v 30. letih prejšnjega stoletja delovala »največja in najmočnejša partijska organizacija v Sloveniji«,¹⁰³ s tem pa je imela čislani status pripravljavnice za bodoče akterje partizanskega boja. Poleg tega se je s krepitvijo kulta padlih partizanov, talcev in drugih žrtev okupatorja ter protirevolucionarnega tabora povečeval interes za padle študente in profesorje ljubljanske univerze. »Ogromno slušateljev se je udeležilo narodno osvobodilne borbe, skoro deseti del vseh naših študentov je daroval življenja za svobodo v borbi zoper sile fašizma in njihovih pomagačev.«¹⁰⁴ Praznovanje 30. obletnice univerze, prvega okroglega jubileja, ki je padel v povojni čas, je bilo posledično dobra priložnost za obeležitev spomina na padle. To proslavo je prorektor dr. Gorazd Kušej razglasil za zaključek prve dobe razvoja slovenskega visokega šolstva, »ki je ustvarila tiste notranje pogoje, iz katerih je mogla pognati njegova mogočna rast in razvejitev v socialistični Titovi Jugoslaviji. Proslava bo dala izraza ogromnemu nasprotju položaja slovenskega visokega šolstva v stari in novi Jugoslaviji. Tako bo najboljša manifestacija pravilnosti in uspešnosti naše poti v socializem tudi na najobčutljivejšem polju znanosti in kulture. To bo hkrati najkrepkejša obsodba ki jo more in mora slovenska univerza izreči tudi ob tej priliki nad informbirojevskimi lažmi in zlobnimi klevetami ter podtikanji.«¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ ZAMU, šk. IV-120, Zapisnik o redni seji univerzitetnega senata dne 24. septembra 1943 ob 10. uri.

¹⁰² Kušej, Slovenska univerza, 5.

¹⁰³ Prunk, *Boris Kidrič*, 8.

¹⁰⁴ Melik, Ob 30-letnici, 745–746.

¹⁰⁵ Kušej, Slovenska univerza, 5.

Dogodke ob obletnici so na univerzi začeli načrtovati že decembra 1948. Takrat je rektor, geograf dr. Anton Melik, opozoril na bližajočo se obletnico, zato je univerzitetni senat sestavil komisijo dekanov z rektorjem na čelu, ki naj bi organiziral priprave na slovesnost.¹⁰⁶ Vzporedno so se vse od oktobra 1948 dogovarjali o izidu jubilejnega zbornika, vendar se je ta zaradi tehničnih težav stalno izmikal in na koncu ni bil izdan.

Na seji senata 12. marca 1949 je bilo sklenjeno, da bo imela proslava obliko slavnostne akademije in da bodo istočasno organizirali priložnostno razstavo, prvič pa so omenili tudi predlog za postavitve spomenika: »Proslava naj bi bila združena tudi z odkritjem spominske plošče univ. žrtvam, padlim v narodno-osvobodilni borbi.«¹⁰⁷ Na seji konec maja je glavni pripravljalni odbor resneje načel vprašanje spominskega obeležja. Prisotni so se strinjali, da morajo počastiti spomin na padle »z vidnim aktom, ali spomenikom ali ploščo.«¹⁰⁸ Razpravljali so o tem, ali naj odkrijejo spomenik, ploščo ali več plošč, po možnosti po posameznih oddelkih, vendar je bila zadnja možnost hitro črtana, ker veliko oddelkov ni imelo svojih prostorov, kamor bi lahko namestili ploščo (narodni heroj Tone Tomšič, ki je študiral pravo, posledično ne bi bil nikjer naveden, ker juridična fakulteta ni imela svojih prostorov). Padel je predlog, da bi se v izogib problemom glede po nesreči izpuščenih imen padlih izdelal spomenik brez imen in »s prostorom, kjer naj bi se hranil pergament z imeni«, ali pa shranjevanje imen »v posebni posodi«, vendar je hitro prevladalo mnenje, da je treba s podrobno raziskavo skrbno zbrati »vsa imena žrtev do zadnjega«, saj »spadajo k bistvenemu delu spomenika.«¹⁰⁹ Zaradi množice imen se je izkazalo, da bo treba postaviti spomenik, saj na plošči ne bo dovolj prostora. Na seznam padlih so uvrstili vse študente, predavatelje in administrativno osebje univerze, pa tudi vse, ki so univerzo že končali, a še niso šli delat, kar je zahtevalo temeljito raziskavo posameznih primerov. Odborniki so se odločali tudi, kje bo spomenik stal: pred univerzitetnim poslopjem, »da bo tako viden narodu«, ali v avli.¹¹⁰ Sklenili so, da je najprej treba dobiti idejni osnutek za spomenik, zato je bilo treba stopiti v stik z umetniki.¹¹¹

Konec maja je rektor na seji pripravljalnega odbora prevzel nalogo, da vzpostavi stik z umetniki, kot so Božidar Jakac, Boris Kalin ter arh. Boris Kobe, Plečnikov učenec in avtor številnih spomenikov narodnoosvobodilnemu boju (NOB), ki naj bi predlagali svoje idejne zasnove glede prostora za spomenik.¹¹²

Čez mesec dni je Melik poročal pripravljalnemu odboru, »da je govoril s slikarjem Jakcem in arhitektom Kobetom zaradi postavitve spomenika padlim žrtvam v NOB. Postavitev izven univ. poslopja ne pride v poštev zaradi regulacije

¹⁰⁶ ZAMU, šk. IV-121, Poročilo rektorjevo 18. decembra 1948.

¹⁰⁷ ZAMU, šk. IV-121, Zapisnik izredne seje univerzitetnega senata z dne 12. marca 1949 ob 9. uri dop. na rektoratu univerze.

¹⁰⁸ ZAMU, šk. IV-184, Zapisnik seje glavnega odbora za proslavo 30-letnice univerze v Ljubljani 26. maja 1949 ob 9. uri dop. na rektoratu.

¹⁰⁹ Prav tam.

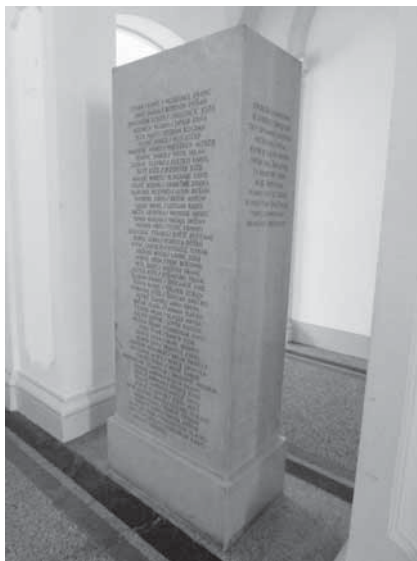
¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² ZAMU, šk. IV-184, 1. seja akcijskega odbora za proslavo 30-letnice Univerze v Ljubljani dne 26. maja 1949 ob 13. uri.

Kongresnega trga in Zvezde in tudi časovno in iz finančnih razlogov ni izvedljiva. Predlaga, da naj bi se spomenik postavil v avli in sicer bi bil to kamen z vklesanimi imeni na primernem podstavku. Pri tem se bodo seveda pojavile težave glede prostora za vklesanje imen, ker smatra, da bi morala biti vpisana vsa imena, katerih pa sedaj še nimamo v celoti zbranih. Treba bi bilo hitro ukrepati in takoj pričeti z delom.«¹¹³ Odborniki so se odločili, da je treba v spomenik vklesati vsa imena, zato so določili dva odbornika, ki naj bi zbrala potrebno gradivo. Na koncu so se še odločili, da bo načrt za spomenik izdelal Kobe, »ki bo vodil tudi vsa dela v zvezi s preskrbo materiala, prav tako bo dal tudi številke za proračun izvedbe tega dela. O tem je treba arh. Kobeta obvestiti.«¹¹⁴

Kobe je kmalu zasnoval videz spomenika, o čemer priča skica, ohranjena v ZAMU. Zamislil si je preprost pokončen kvader iz belega marmorja, ki ga je po njegovem načrtu izklesalo kamnoseško podjetje MLO Marmor z Resljeve ceste 30 v Ljubljani.¹¹⁵ Spomenik stoji na podstavku v obliki ležečega kvadra iz istega kamna, ki je nekoliko širši in daljši od zgornjega dela. Na čelni, ozki strani je spominski napis, na obeh stranskih, širokih površinah pa seznam padlih. V vsaki vrstici sta po dve imeni, ločeni s poševnico. Vsi napisi so vklesani in obarvani z rdečo barvo. Spomenik je bil postavljen na vrhu stopnic v glavni osi avle, točno nasproti glavnega vhoda – tam, kjer je nekoč stal spomenik kralju Aleksandru. Leta 2019 je bil prestavljen pod obok stopnišča, tako da je del napisa zdaj slabše viden.

Slika 5: Spominski steber študentom, profesorjem in nameščencem ljubljanske univerze, padlim v NOB. Foto: I. S.

Fig. 5: The memorial column commemorating students, professors and employees of the University of Ljubljana who died during the National Liberation War. Photo by I. S.

¹¹³ ZAMU, šk. IV-184, 2. seja akcijskega odbora za proslavo 30-letnice Univerze v Ljubljani dne 27. junija 1949 ob 11. uri.

¹¹⁴ Prav tam.

¹¹⁵ ZAMU, šk. IV-184, Evidenca spomenikov NOB.

Mesece pred odkritjem spomenika so odborniki preživeli ob zbiranju podatkov o padlih. V arhivu UL je cela mapa raznih dopisov, ki jih je odbor pošiljal na posamezne fakultete s prošnjami po pregledu zbranih podatkov in morebitnih popravkih, temu pa sledi še množica seznamov imen padlih, polnih ročno dopisanih opomb, popravkov in dopolnitev. Nekaj dopisov je nastalo na podlagi arhivskih ali ustnih virov oz. so jih prispevali svoji padlih. Končni rezultat tega procesa je seznam 199 imen padlih, ki je (vseeno ne brez napak) vklesan v spomenik. Imena so vklesana brez sprotnih razlag o načinu razporeditve, zato velja sistem pokomentirati. Seznam se začne na vzhodni strani spomenika. Prvih 17 imen so imena padlih s filozofske fakultete, pri čemer sta bila prvonavedena (Šturm in Mesesnel) predavatelja, preostali, naštetih po abecednem vrstnem redu, pa študentje. Sledita imeni Sketelja in Šesta, ki sta sicer predavala na juridični fakulteti, a sta bila takoj za filozofsko fakulteto umeščena kot zastopnika rektorata. Z imenom profesorja Jezerška se prične dolg seznam padlih študentov s šestih oddelkov tehnične fakultete. Jezeršku sledi sedem imen padlih študentov oddelka arhitekture, nato osem študentov elektrotehnike in 21 študentov gradbeništva. Imenu Jerneja Petriča, služitelja na oddelku kemije, sledi 15 imen padlih študentov z istega oddelka, preostalih 27 imen pa so padli študentje z oddelka montanistike in metalurgije.¹¹⁶

Na nasprotni strani spomenika se seznam nadaljuje še z 19 študenti montanistike in metalurgije, tem pa sledi pet študentov z oddelka za strojništvo. Ime profesorja Mihe Kamina stoji na začetku seznama padlih iz juridične fakultete, ki obsega 29 imen študentov. Sledi medicinska fakulteta s profesorjem Robertom Kukovcem in 39 padlimi študenti. Za njimi so imena treh padlih delavcev Univerzitetne knjižnice, zadnja tri imena pa so bila dodana naknadno in bi sodila v že naštete rubrike.¹¹⁷

¹¹⁶ Seznam imen na levi strani spomenika je naslednji: *ŠTURM FRANC / MESESNEL FRANC, ARKO DARJA / BORDON DUŠAN, DRNOVŠEK LOJZE / GREGORČIČ JOŽE, HELMICH VLADO / JAMAR ERNA, JEZA MAKS / JORDAN BOGDAN, KLARIČ JANEZ / KOS JOŽEF, PADERŠIČ VINKO / PREŠEREN ALOJZIJ, TOMINC JANEZ / VITEK MILAN, ZUPANC SLAVKO / SKETELJ KAREL, ŠEST JOŽE / JEZERŠEK JOŽE, ADAMIČ MIRKO / BLAGANJE SAVO, FILIPIČ BOJMIR / GRADIŠNIK ZORKA, KLAVORA MILENKO / LUŠIN DUŠAN, ŠNUDERL SAVO / BRENK ANTON, LEGAT PAVEL / LUZGAR RADO, MAČEK LEOPOLD / PRODNIK MIRKO, SEVER MARJAN / VAGAJA DUŠAN, VAGNER NIKO / COPIČ FRANJO, GOLOGRAC STANKO / JENČIČ EVSTAHIJ, KOBOL ALBIN / KOBILICA DUŠAN, KOVAČ LADISLAV / KOVAČIČ OSKAR, KRIŽNIK BOGO / LAVRIČ JURIJ, MERVIC MITJA / PERC BOGOMIR, PEŠL RADO / RAJŠTER FRANC, ROTER JOŽE / STENOVEC FRANC, ŠLAJPAH FRANC / ŠTEFANČIČ EMIL, ŠTEFIN KAREL / VELNER ZORAN, ZORNADA JOŽE / ŽONTAR SREČKO, PETRIČ JERNEJ / ARKO BREDA, BUČAR ZLATA / ČARMAN SLAVKO, ČESNIK MILAN / GLAZER MATIJA, KIESER LUDVIK / LOVŠE KAZIMIR, MOŽINA FRANC / OSREDKAR IVO, RAJH TONE / RAMOR IGOR, RAMOR VERA / REMIC BRANKO, SKAPIN LEO / TRAMPUŽ KAREL, ALBREHT ADALBERT / BELAK ERNEST, BELTRAMC JANEZ / BERCE LEOPOLD, CVETKO IGNAC / DEDIČ FARED, DOBOVIČNIK STANISLAV / DRAGOVIC MIODRAG, FRELJH ANTON / GOLOB DRAGO, HANČIČ HERMAN / HEDJED JOSIP, HORVIČ ALFRED / JAKELIČ DAVO, JENČIČ VLADIMIR / JERŠE ALEŠ, KOSTANJŠEK DRAGO / KÜSSEL SMILJAN, MAJHEN IVAN / MARČIČ LEONID, MAROVT LADO / MAUER ANTON, MRAVLJAK IVAN / OGRAJENŠEK SLAVKO, OPERČAN DRAGO / OSREDKAR RADO, URANIČ DRAGO /*

¹¹⁷ Nadaljevanje seznama imen na drugi strani spomenika: *OSTROŽNIK FRANC / PERŠIČ*

Na enem od sestankov pripravljalnega odbora so sklenili, da bodo ob odkritju spomenika predenj položeni venci uprave univerze, sindikata in predstavništva študentov, obenem pa so želeli k temu pritegniti še Centralni komite Komunistične partije Slovenije (CK KPS), zvezno in republiško ministrstvo za znanost in kulturo, predsedstvo vlade Ljudske republike Slovenije (LRS) in glavni odbor Zveze mladine Jugoslavije.¹¹⁸ Mesec dni pred odkritjem je glavni odbor odločil, da bo odkritje spomenika med dnevom in večerom, ker gre za »akt pietete«¹¹⁹ (prej so spomenik nameravali odkriti zjutraj). Verze »na vidnem mestu« je posebej za spomenik sestavil »poet–borec NOB« Mile Klopčič:¹²⁰

*KDOR ZA DOMOVINO
JE SPREJEL TRPLJENJE
TA V SPOMINU LJUDSTVA
VEČEN BO OSTAL
KDOR JE ZA SVOBODO
SVOJE DAL ŽIVLJENJE
TA NAMESTU TEBE
SE JE ŽRTVOVAL
POMNI VSE TE ŽRTVE
POMNI VSAK DOLŽNOST
VARUJ DOMOVINO
BRANI NJE PROSTOST*

DUŠAN, REGORŠEK JURIJ / ROBAVS VIKTOR, ROTH MIRKO / SOFTIČ TUFIK, ŠTERK DUŠAN / ŠTIBERNIK HUBERT, ŠUŠTERŠIČ MIRKO / TEJKAL JOŽE, UDERMAN DUŠAN / VELEBIT RANKO, VERDERBER FRANC / VITOROVIČ ZORAN, VESENJAK MARJAN / VRANČIČ MIRAN, VREČKO ZVONKO / VRŠNIK AVGUST, ZORIČ ZDENKO / GNIVSEK BORUT, JENKO MILOŠ / LAH VASILIJ, VARDJAN VLASTO / VERBIČ FRANČIŠEK, KAMIN MIHA / BAJUK STANE, BEDENK RUDOLF / BRADEŠKO JOŽE, BRATOVŽ VID / CVETKO ŠTEFAN, ČEH JOŽE / ČOP ANTON, DEMŠAR VLADO / DRAŠČEK STOJAN, DROLČ DUŠAN / GABROVŠEK IVAN, GERZINIČ NEDA / HERLE FRANC, JERUC JOŽE / KLEMŠE STANISLAV, KOVIČ MARJAN / KRANJC NACE, KUHAR ŠTEFAN / LAVRAČ VLADIMIR, LIČEN BOGO / LOKAR MILOŠ, LOMBAR JANEZ / MESESNEL JULIJ, MIHELČIČ MILOŠ / PRIJATELJ JOŽE, ŠTEMPIHAR SAŠA / TOMŠIČ TONE, URBAS IVAN / ŽAGAR NACE, KUKOVEC ROBERT / ADAMIČ LEO, ARNŠEK JANKO / BAGAR MIRKO, BATIČ TONE / ČOKAN ANTON, DOBRAVEC HELENA / DRNOVŠEK JANKO, DRVENIK NIKO / HABERMUT BORUT, HOJS FRANC / JAKŠE ALOJZ, JANEŽIČ FRANC / JELENIČ BORIVOJ, ČERNOŽ RAJKO / ČENČIČ VILKA, KASTELIC IVAN / KENDA JOŽE, KONŠEK IVAN / KOS MILENKO, MAGISTER JANEZ / MARINČIČ BOGDAN, MARJON LJUBOMIR / MEŠNIK DRAGO, NAHTIGAL KONSTANTIN / NOVAK PETER, PAKIŽ MARJAN / PRIMIC RADO, PUC SREČKO / PUNGERŠIČ MARJAN, RÖCK IVAN / STERMECKX MAKS, ŠLANDER VERA / STRAUS EMIL, ŠUMAH FRANC / TOVORNIK JOŽE, VRABIČ JANKO / VRHOVNIK MAJDA, ZAJC JOŽE / ŽELEZNIKAR VINKO, PIRJEVEC AVGUST / RUS JOŽE, THUMA LUDVIK / BAČIČ VESNA, SAJOVIC TATJANA / ŽAGAR DUŠAN.

¹¹⁸ ZAMU, šk. IV-184, Zapisnik 1. sestanka Pripravljalnega odbora za proslavo 30-letnice univerze.

¹¹⁹ ZAMU, šk. IV-184, Zapisnik seje glavnega pripravljalnega odbora za proslavo 30-letnice univerze v Ljubljani dne 14. oktobra 1949.

¹²⁰ Prav tam.

V petek, 11. novembra 1949, je univerza po jutranjem sprejemu gostov z raznih koncev Jugoslavije¹²¹ v prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice odprla osrednjo razstavo ob jubileju, posvečeno zgodovini ustanove ter trenutnim dejavnostim posameznih fakultet.¹²² Zvečer so gostje in gostitelji v operi obiskali slavnostno izvedbo *Soročinskega sejma*. Osrednja svečanost je potekala v soboto, 12. novembra, v dvorani Slovenske filharmonije. Rektor Melik se je v imenu senata univerze zahvalil prisotnim za obisk. Med obiskovalci, ki jih je Melik posebej pozdravil, je bila vrsta visokih slovenskih politikov, kot so Jože Rus, Josip Vidmar, Ivan Maček, Miha Marinko, dr. Ferdo Kozak in Boris Zihlerl, pa tudi zvezni minister za kulturo in znanost Rodoljub Čolaković. Zastopane so bile še ljubljanska, zagrebška in srbska akademija, vrsta jugoslovanskih univerz ter visokih šol, koroški in tržaški Slovenci ter člani ljubljanske univerze. Uvodni nagovor je imel Čolaković, ki je poudaril pomen bratske pomoči in sodelovanja med jugoslovanskimi univerzami ter »želel mnogo uspehov študentom in profesorjem pri njihovem nadaljnjem delu, ki ga bo zvezna vlada vztrajno podpirala.«¹²³ Naslednji je nastopil minister za znanost in kulturo Ljudske republike Slovenije dr. Jože Potrč, ki je jubilej univerze imenoval za »velik nacionalni praznik« Slovencev.¹²⁴ Sledil je pregled zgodovine univerze, kjer je predvojni čas Potrč postavljaj nasproti današnji, »popolnoma novi, drugi univerzi«, ki je zdaj »v službi vsega naroda«.¹²⁵ Poudaril je tudi vlogo univerze pri izgradnji socializma in sklenil z mislijo, da bo univerza z neoviranim delom znanstvenikov »naš ponos, kakor je danes predmet skrbi ljudstva, Partije in vlade.«¹²⁶ Po pozdravih akademij, univerz in visokih šol je prorektor Kušej prebral pozdravno resolucijo za Josipa Broza Tita, ki so mu jo kasneje izročili v posebni knjigi.¹²⁷

Istega dne popoldne, ob 17. uri, je v okrašeni univerzitetni avli potekalo še svečano odkritje spomenika padlim. Po predhodno dogovorjenem programu naj bi Študentski pevski zbor najprej zapel primerno žalostinko, po dveh govorih, tudi rektorjevem, pa bi polagali vence in končali s primerno pesmijo v izvedbi istega zbora,¹²⁸ vendar je časopisno poročilo o dogodku nekoliko drugačno. »Svečanosti so prisostvovali člani Prezidija ljudske skupščine LRS, člani vlade LRS in člani CK KPS, zastopniki znanstvenih in kulturnih ustanov ter množičnih organizacij. V velikem številu so se udeležili svečanosti tudi študentje ljubljanske univerze. Spominski kamen je odkril rektor dr. A. Melik. Na spominski kamen so položili vence: v imenu vlade LRS tov. Miha Marinko, v imenu CK KPS Lidija Šentjunc, v imenu ministrstva za znanost in kulturo dr. Jože Potrč, v imenu Oblastnega ljudskega odbora Ljubljanske oblasti tov. Janez Hribar, v imenu rektorata ljubljanske

¹²¹ Slavnosti ob 30-letnici, 1.

¹²² Trideset let, 3.

¹²³ Jubilej univerze, 1.

¹²⁴ Prav tam.

¹²⁵ Prav tam.

¹²⁶ Prav tam.

¹²⁷ Slavnostna proslava, 1-2.

¹²⁸ ZAMU, šk. IV-184, 4. seja akcijskega odbora za proslavo 30letnice Univerze v Ljubljani dne 11. oktobra 1949.

univerze dr. A. Melik in zastopnica študentske mladine Slovenije.«¹²⁹ Zvečer se je proslava sklenila s sprejemom gostov na prezidiju vlade LRS.

Pri ocenjevanju vtisa proslav so na univerzi menili, da je odkritje spomenika potekalo zadovoljivo. Za spomenik je univerza ob končnem obračunu stroškov plačala 72.990 dinarjev.¹³⁰

Kipa Borisa Kidriča in Toneta Tomšiča ter spominska plošča predvojnemu študentskemu revolucionarnemu gibanju

Leta 1959 so minila štiri desetletja od nastanka ljubljanske univerze, vendar je bilo odločeno, da bo proslava v tem letu primarno posvečena 40. obletnici nastanka Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) in Zveze komunistične mladine Jugoslavije (srb. SKOJ). Že na začetku leta se je formiral Odbor za proslavo 40-letnice KPJ in SKOJ na univerzi, katerega sekretariat je imel do sredine februarja dva sestanka in je na njih izdelal podroben načrt za potek proslav na univerzi. Tem proslavam so namenili poseben status, saj naj bi se osredotočile »na oživljanje in proslavljanje predvojnega naprednega študentskega gibanja ter na datume, zvezane s tem gibanjem.«¹³¹ Pri tem naj bi sodelovale fakultete z različnimi dogodki, pogovori s predvojnimi komunisti in odkrivanjem spominskih plošč. Za maj 1959 so napovedali kulturno svečanost v Slovenski filharmoniji, namenjeno vsem študentom in profesorjem univerze, druga osrednja prireditev pa naj bi bila »odkritje doprskih kipov Toneta Tomšiča in Borisa Kidriča ter spominske plošče vseh najpomembnejših predvojnih naprednih študentskih akcij.«¹³² Univerzitetni organi pri organizaciji dogodkov niso imeli posebne vloge, kar nakazujejo tudi redke omembe obletnice v njihovih zapisnikih. Ob obletnici so razpisali le teme za nagradno tekmovanje med slušatelji univerze¹³³ in sklenili, da bodo izdali spominski zbornik.¹³⁴

Po načrtu so izpeljali oba osrednja dogodka. Dne 15. junija je potekala proslava v filharmoniji, na kateri so se spomnili na vlogo komunističnih študentov v predvojnem obdobju, ki so v 30. letih prejšnjega stoletja organizirali vrsto demonstracij, posebej pa na pomen dveh narodnih herojev: političnega delavca Toneta Tomšiča, ki je kot študent prava na ljubljanski univerzi sodeloval pri izdajanju več ilegalnih komunističnih časopisov, dokler ni bil marca 1934 zaradi svojih aktivnosti izključen z univerze, in Borisa Kidriča,¹³⁵ sina Franceta Kidriča, ki je na tehniški fakulteti v Ljubljani študiral kemijo, vendar študija ni zaključil, je pa na univerzi

¹²⁹ Odkritje spominskega kamna, 2.

¹³⁰ ZAMU, šk. IV-184, Zapisnik o zaključni seji Glavnega pripravljalnega odbora za proslavo 30-letnice univerze, ki se je vršila dne 27. januarja 1950 na rektoratu univerze.

¹³¹ Proslavili bomo 40-letnico, 1.

¹³² Prav tam.

¹³³ ZAMU, šk. IV-123, Zapisnik 3. redne seje univerzitetne uprave dne 31. januarja 1959 ob 8. uri.

¹³⁴ ZAMU, šk. IV-123, Zapisnik 6. redne seje univerzitetne uprave dne 18. aprila 1959 ob 10. uri.

¹³⁵ Naša univerza, 1.

obnovil študentsko komunistično organizacijo, vodil protirežimske akcije in sodeloval pri izdajanju komunističnih časopisov. Ob njegovi smrti je univerzitetni svet priredil žalno sejo, na kateri je rektor dr. Fran Zwitter poudaril velik pomen let, ki jih je pokojnik preživel na tehniški fakulteti, na Kidričevo krsto pa so člani sveta kasneje položili venec.¹³⁶

Osrednja in hkrati zaključna proslava slavnostnega leta je potekala v ponedeljek, 9. novembra 1959, ob 16.30. Slovensko časopisje je dogodek intenzivno najavljalo. Časopis *Tribuna* je študente pozval k čim večji udeležbi, da dokažejo spoštovanje do revolucionarne tradicije predvojnih kolegov.¹³⁷ V *Delu* so v dneh pred proslavo objavili dvodelni pregled študentskega komunističnega gibanja na ljubljanski univerzi med obema vojnama,¹³⁸ zatem pa so natisnili še spomine Lidije Šentjurg na to obdobje. O Tomšiču in Kidriču je povedala, da sta imela lastnosti pravih revolucionarjev, in sklenila z mislijo: »Trajna prisotnost teh dveh revolucionarjev v avli ljubljanske univerze, simbolizirana z njunimi doprskimi kipi, [...] naj bo današnji mladini spodbuda za oblikovanje likov komunističnih intelektualcev, kot sta bila tovariša Kidrič in Tomšič.«¹³⁹

Na slavnostni dan se je na takratnem Trgu revolucije, današnjem Kongresnem trgu, popoldne zbralo nad deset tisoč ljudi, v glavnem mladine. Poleg predstavnikov republiške in državne oblasti, kot so Miha Marinko, Franc Leskošek in Boris Kraigher, so dogodku prisostvovali še drugi zastopniki politike in kulture, pa tudi univerzitetni profesorski zbor z rektorjem dr. Dolfetom Vogelnikom na čelu. Zborovanje je odprl sekretar Univerzitetnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (ZKS) Stane Markič, za njim pa je imel slavnostni govor član Izvršnega komiteja Centralnega komiteja ZKS Vlado Krivic (prvotno je bilo sicer napovedano, da bo osrednja govorka Lidija Šentjurg).¹⁴⁰ V obsežnem govoru, ki ga je v celoti ponatisnilo *Delo* in parcialno *Tribuna*, je Krivic povedal, da je mladi socialistični inteligenci v okrilju partije ter pod vodstvom Kardelja, Kidriča in Tomšiča uspelo zgraditi enotno OF v času vojnih preizkušenj. Orisal je medvojno delovanje komunističnih študentov ljubljanske univerze in njene najsvetlejše trenutke, od izhajanja časopisov do političnih demonstracij, kar je predstavil kot pripravljalnico za čas druge svetovne vojne. Vidic je poudaril, da je ljubljanska univerza dala vrsto narodnih herojev, še posebej pa je seveda izpostavil »moralna in idejna velikana našega osvobodilnega boja in revolucije« Kidriča in Tomšiča: »Težavno je opisati toplino tovariškega čuta in človeške širine, ki jo je izžarevala vsa osebnost tovarišev Tomšiča in Kidriča. Pravtako je skoraj nemogoče z besedami opisati revolucionarni žar, idejni ter kulturni nivo in razgibanost tovarišev Kidriča in Tomšiča.«¹⁴¹ Ob zaključku je Vidic opisal še povojni razvoj univerze in s statističnimi podatki dokazoval njene

¹³⁶ ZAMU, šk. IV-121, Zapisnik 3. izredne žalne seje univerzitetnega sveta z dne 14. aprila 1953.

¹³⁷ Velika proslava, 1.

¹³⁸ S. K., Napredni študenti, 3 in 4.

¹³⁹ Trajna prisotnost, 2-3.

¹⁴⁰ Univerza za 40-letnico, 1.

¹⁴¹ Pozitivna in pogumna usmeritev, 1-2; Cilj vzgoje, 1-2; Slovenska univerza, 1399.

uspehe, izpostavil pa je tudi področja, kjer so možne izboljšave. »Doprna kipa, ki ju bomo danes odkrili v avli univerze,« je poudaril v sklepu, »bosta tu nadvse častno predstavljala ponosno revolucionarno preteklost in bosta vzor mladim generacijam naše inteligence v boju za nove in plemenite cilje enakopravnosti med narodi, miru, občečloveške kulture in socializma, za katerih uresničenje se borimo danes doma in po svetu.«¹⁴²

Po nagovoru množice, zbrane na trgu, se je svečanost nadaljevala v univerzitetni avli. Krivic je odkril bronasta doprsna kipa Kidriča in Tomšiča, realistično zasnovana portreta pokojnih revolucionarjev, ki sta pritrjena visoko na svetlih kamnitih konzolah na severnih stebrih avle, tako da sta vidna vsakemu vstopajočemu. Na stranskih ploskvah pokončnih kvadrastih podstavkov sta vklesani pozlačeni imeni upodobljenecv:

BORIS KIDRIČ

TONE TOMŠIČ

Avtor kipov je akademski kipar Boris Kalin (na vratu obeh kipov je vrezana njegova signatura *B. KALIN*), ki je v svojem obsežnem opusu spomeniške plastike izdelal tudi vrsto slovenskih spomenikov narodnoosvobodilnemu boju. Oba revolucionarja, ki ju je izdelal za univerzo, je upodobil večkrat. Že leta 1957 je izdelal celopostavno Tomšičevo figuro, ki je bila postavljena pred istoimensko ljubljansko osnovno šolo ob Zemljemski ulici, odlitka Tomšičevega doprsnega kipa z univerze pa sta (bila) na ogled še v nekdanji šentviški vojašnici in velenjskem muzeju.

Slika 6: Kip Borisa Kidriča. Foto: I. S.

*Fig. 6: The sculpture depicting Boris Kidrič.
Photo by I. S.*

Slika 7: Kip Toneta Tomšiča. Foto: I. S.

*Fig. 7: The sculpture depicting Tone Tomšič.
Photo by I. S.*

¹⁴² Prav tam.

Kidriča je Kalin upodobil še za ljubljansko Osnovno šolo Savsko naselje. Doprsje so postavili leta 1966, ob šoli stoji še danes.¹⁴³

Po odkritju doprsij je Krivic odkril še tretje obeležje v avli, spominsko ploščo predvojnemu revolucionarnemu gibanju na univerzi. Svetla marmornata plošča je vzdana na zahodno steno avle, pod njo sta dve manjši konzoli. Vanjo je vklesan naslednji napis, obarvan z rdečo barvo:

*ŠTUDENTOM
KI SO SE PRIDRUŽILI
REVOLUCIONARNEMU DELAVSKEMU GIBANJU
IN SE POD VODSTVOM KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE
BORILI
PROTI BURŽUAZNI REAKCIJI IN FAŠIZMU
ZA SVOBODO IN ENAKOPRAVNOST SLOVENSKEGA NARODA,
ZA BRATSTVO IN ENOTNOST JUGOSLOVANSKIH NARODOV,
ZA OSVOBODITEV DELOVNIH LJUDI,
ZA ZMAGO SOCIALIZMA.*

OB ŠTIRIDESETI OBLETNICI KPJ IN SKOJ

Ploščo danes zakriva vratarnica, tako da je vidna samo s strani.

Svečanost, na kateri sta sodelovala tudi Akademski pevski zbor Tone Tomšič in Pevski zbor primorskih študentov Vinko Vodopivec, se je z odkritjem plošče končala. Po njej je potekala še zaključna seja Odbora za proslavo 40-letnice KPJ in SKOJ na univerzi, ki je na srečanju sklenil svoje delo.¹⁴⁴

Spominska plošča donatorjem

Leta 2000 se je iz stavbe nekdanjega deželnega dvorca kot zadnja odselila še pravna fakulteta. Izpraznjeni prostori so omogočili izvedbo obsežne prenove celotne stavbe, s katero so želeli vrniti stavbi njen nekdanji videz in sijaj. Leta 2002 je prenova stekla z menjavo okrasnih stolpičev, prenovo strehe in zamenjavo urnega mehanizma. Naslednje leto so bile obnovljene dvoriščne fasade, več prostorov in instalacija, leta 2004 pa zunanje fasade, vključno z grbom dežele Kranjske, grbi deželnih mest in balkonom nad vhodom, pa tudi doprsnimi kipi pred vhodom. Do takrat so v prenovo vložili okoli dva milijona evrov, ki jih je univerza pridobila s pomočjo donatorjev. Podjetje JUB je npr. ponudilo brezplačno barvo za vse fasade in strokovno pomoč ter svetovanje pri izvajanju del.¹⁴⁵

¹⁴³ Celopostavni Kidričev spomenik ob Prešernovi cesti v Ljubljani je delo kiparjevega brata Zdenka Kalina (1960), ki je izdelal tudi Kidričevo glavo za Ekonomsko šolo v Ljubljani (1981), medtem ko je Kidričevo kamnito doprsje, ki stoji v avli Kemijskega inštituta, delo Marjana Keršiča Belača (1954). Sicer je Boris Kalin zmodeliral tudi doprsnki kip Franceta Kidriča, Borisovega očeta, ki je bil postavljen ob Narodno in univerzitetno knjižnico (1961).

¹⁴⁴ Velika proslava 40-letnice, 1.

¹⁴⁵ O razstavi, 14.

V spomin na donatorje, ki so pomagali pri obnavljanju stavbe, je bila na jugovzhodnem stebru avle postavljena prozorna plastična spominska plošča z apliciranimi zlatimi črkami, ki je na steber privijačena s štirimi vijaki. Tovrsten tip obeležja je pogost v gradbeništvu in opominja na proces gradnje ali obnove določene stavbe. Na njej so lahko naštetih lokalni in državni oblastniki v času gradnje (te plošče so bile pogoste v obdobju Avstro-Ogrske), lahko je na njej logotip gradbenega podjetja z letnico izgradnje, lahko pa izpostavlja donatorje, kakršen je primer plošče v avli. Plošča je trenutno najmlajše obeležje v univerzitetni avli. Napis na njej je naslednji:

*Donatorji, ki so prispevali k obnovi stavbe
Univerze v Ljubljani v letih 2000–2003*

*TELEKOM SLOVENIJE, d.d., Ljubljana
KRKA, d.d., Novo mesto
ETA CERKNO, d.o.o., Cerkno
ISTRABENZ, HOLDINŠKA DRUŽBA, d.d., Koper
ZAVAROVALNICA TRIGLAV, d.d., Ljubljana
MOBITEL, d.d., Ljubljana
MERCATOR, d.d., Ljubljana
NOVA LJUBLJANSKA BANKA, d.d., Ljubljana
GORENJSKA BANKA, d.d., Kranj
TOBAČNA LJUBLJANA, d.o.o., Ljubljana
TRIMO, d.d., Trebnje
AUTOCOMMERCE, d.d., Ljubljana
BTC, d.d., Ljubljana
MERKUR, d.d., Naklo
SAVA, d.d., Kranj
VOLKSBANK – LJUDSKA BANKA, d.d., Ljubljana
KARTSISTEMI, d.o.o., Radeče
AKTIVA GROUP, d.o.o., Ljubljana
JUB, d.d., KEMIČNA INDUSTRIJA, Dol pri Ljubljani
STILLES, d.d., Sevnica
SVEA, d.d., Zagorje ob Savi*

Zaključek

Zgornji pregled je pokazal, da so (bila) nekdanja in današnja spominska obeležja v avli rektorata UL v glavnem vezana na politiko ali postavljena iz razlogov politične narave. Obenem dva projekta, ki sta bila bolj povezana z zgodovino ustanove kot s trenutnim političnim položajem, nista bila realizirana. (Zanimivo je, da v stavbi rektorata obstaja tudi spominsko obeležje rektorjem UL, na katerem so na ploščicah navedeni vsi rektorji, vendar je postavljeno v prostoru ob vhodu z Vegove ulice, kjer je frekventnost obiskovalcev manjša.) Iz predstavljenih spome-

nikov so razvidni poskusi, da obeležja vplivajo na način razmišljanja mimoidočih, predvsem študentske populacije, ki naj bi krojila prihodnost. Odmev univerzitetne avtonomije bi lahko iskali kvečjemu v odsotnosti ceremonij ob odkritjih, ki zaznamujejo presenetljivo velik delež obravnavanih spomenikov.

Univerze imajo do obeležij, ki stojijo v njihovih prostorih, različne odnose. Omenimo tri primere iz Sloveniji bližnjih držav, ki kažejo, kako različne so možnosti pri obravnavanju memorialne dediščine v visokošolskih prostorih. Rektorat beograjske univerze v svoji avli še vedno ohranja spominska obeležja, vezana na prvo in drugo svetovno vojno. Številne zagrebške fakultete so po osamosvojitvi Hrvaške ravnale nasprotno in zavrgle spominske plošče padlim partizanskim študentom, pred rektorat pa so postavili skulpturo Ivana Meštrovića *Zgodovina Hrvатов*. Rektorat dunajske univerze ni imel takšnih problemov: četudi je njegovo dvorišče polno kipov, reliefov in plošč, so vsi posvečeni nekdanjim profesorjem, vseeno pa se spopada z očitki o skoraj nični zastopanosti žensk, saj je med več kot 150 obeležji ena sama plošča posvečena ženski.

Morda se zdi, da je tema spomenikov v visokošolskih ustanovah in njihova (ne)političnost obrobne pomena. Ob tem se velja spomniti, kakšno težo so imeli ti spomeniki v valu demonstracij v vrsti držav pred nekaj leti. Demonstracijam je dalo zagon južnoafriško gibanje *Rhodes must fall* na univerzi v Cape Townu leta 2015, kjer so zahteve študentov po odstranitvi tamkajšnjega spomenika angleškega kolonialnega poslovneža Cecila Rhodesa, ki so ga protestniki razglašali za belega supremacista in utemeljitelja apartheida, spomenik pa za utelešenje institucionalnega rasizma. Odstranitev kipa je dala zagon vrsti podobnih gibanj po svetu, tako v Afriki (univerza v Gani je, denimo, odstranila kip Mahatme Gandija zaradi njegovih rasističnih komentarjev o Afričanih) kot drugod. Medijsko najbolj odmevna je bila kampanja v Združenih državah Amerike, kjer se je razširila na pobude za umik spomenikov konfederacijskim vojaškim poveljnikom, lastnikom sužnjev in sovražnikom ameriških staroselcev, tako da so se na udaru znašli tudi spomeniki tako kanoniziranemu velikanu ameriške zgodovine, kot je Thomas Jefferson, saj je bil sužnjelastnik. Trk, ki se je zgodil na relaciji med postavitelji teh spomenikov, običajno starih več desetletij, in današnjimi generacijami, dokazuje, da spomeniki nosijo političen naboj, ki lahko vedno sproži iskro. Pomiritev oz. sinteza teh stališč ni preprosta, vendar je dosegljiva – eden od dokazov je spomenik Charlesu La Trobu, prvemu guvernerju avstralske zvezne države Viktorije, ki stoji pred univerzo v Melbournu. Spomenik je zasnovan tradicionalno, sestavljen je iz kvadrastega podstavka z napisom in realistično modeliranega kipa uniformiranega upravitelja, vendar je celota – postavljena na glavo. Kipar je po lastni razlagi s spomenikom izrazil prepričanje, da morajo na univerzah ideje obračati na glavo.

Viri in literatura

Arhivski viri

Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, šk. IV-119, IV-120, IV-121, IV-123 in IV-184.

Časopisni viri

- »Akademiki!« *Slovenski narod*, 7. oktober 1937, 3.
- »Beseda mladini.« *Demokracija*, 16. maj 1947, 1.
- »Cilj vzgoje socialističnega človeka je svobodna ustvarjalna osebnost.« *Tribuna: list študentov ljubljanske univerze*, 10. november 1959, 1-2.
- »Čuvali bomo Jugoslavijo.« *Ponedeljski Slovenec*, 29. oktober 1934, 4.
- Тулафић, Милан. »Кип Краља Александра од Нике Пирната.« *Време*, 3. фебруар 1935, 6.
- »Dar našim mestom.« *Slovenec*, 20. september 1919, 4.
- »Darilo mestni občini.« *Slovenski narod*, 7. julij 1920, 3.
- Dr. A. »Dr. Ivan Žolger. †.« *Slovenski pravnik*, 1. junij 1925, 130–133.
- »Dr. Ivan Prijatelj na zadnji poti.« *Slovenski narod*, 26. maj 1937, 3.
- Dr. R. S. »Zbornik znanstvenih razprav. Izdaja profesorski zbor juridične fakultete. V. letnik 1925/1926. V Ljubljani 1926. Str. 411. Cena 100 din.« *Slovenski pravnik*, XL/12 (1926), 305.
- »Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani.« *Slovenski narod*, 28. junij 1920, 1-2.
- »Iz seje občinskega odbora.« *Jutro*, 23. marec 1926, 5.
- »Jubilej univerze – velik praznik slovenskega ljudstva.« *Slovenski poročevalec*, 18. november 1949, 1.
- K. D. »Žolgerjev spomenik.« *Ljubljanski zvon*, XLVI/8-9 (1926), 558.
- »Kip kralja Aleksandra na univerzi.« *Slovenec*, 9. februar 1936, 5.
- »Kip kralja Petra.« *Slovenski narod*, 28. september 1919, 4.
- »Kip kralja Petra – dar Ljubljani.« *Domovina*, 7. julij 1920, 3.
- »Kraljev kip v deželnem dvorcu.« *Jugoslavija*, 22. oktober 1920, 3.
- »Kraljev spomenik na univerzi.« *Slovenec*, 17. maj 1936, 3.
- Kužej, Gorazd. »Slovenska univerza se pripravlja da proslavi tridesetletnico svojega delovanja.« *Ljudska pravica*, 30. oktober 1949, 5.
- »Ljubljana manifestira.« *Slovenec*, 29. julij 1914 (posebna izdaja), 1-2.
- Melik, Anton. »Ob 30-letnici slovenske univerze.« *Tovariš*, 11. november 1949, 745–746.
- »Mimo naših izložb.« *Jutro*, 14. oktober 1934, 5.
- »Naša univerza je bila vedno povezana z naprednimi gibanji delovnih množic.« *Tribuna: list študentov ljubljanske univerze*, 15. junij 1959, 1.
- »O razstavi ‚Prenova Univerze v Ljubljani‘.« *Vestnik (Univerza v Ljubljani)*, 36/2-4 (2005), 14.
- »O regentovem posetu.« *Slovenski narod*, 26. september 1919, 3.
- »Obisk bana dr. Natlačena na univerzi.« *Slovenec*, 27. februar 1936, 3.
- »Odkritje spominskega kamna študentom in profesorjem ljubljanske univerze padlim med osvobodilno vojno.« *Ljudska pravica*, 13. november 1949, 2.
- »Otvoritev spominske razstave.« *Slovenski narod*, 6. april 1935, 1.
- »Pirnatov kip Viteškega kralja.« *Jutro*, 1. december 1934, 4.
- »Pirnatov Viteški kralj krasi univerzo.« *Jutro*, 9. februar 1936, 7.
- »Ponesrečen dokaz.« *Slovenski narod*, 30. junij 1936, 4.
- »Postavitev spomenika kralja Aleksandra na univerzi.« *Slovenski narod*, 8. februar 1936, 4.
- »Pozitivna in pogumna usmeritev mlade inteligence daje polet naši znanstveni misli in ustvarjalnosti.« *Delo*, 10. november 1959, 1-2.

- »Priporočamo.« *Jugoslavija*, 16. september 1919, 3.
- »Proslavili bomo 40-letnico.« *Tribuna: list študentov ljubljanske univerze*, 17. februar 1959, 1.
- R. B. »Akademska mladina Viteškemu kralju: svečano odkritje kipa kralja Uedinitelja v avli Aleksandrove univerze.« *Jutro*, 5. maj 1936, 3.
- S. K. »Napredni študenti ljubljanske univerze med vojnama.« *Delo*, 6. november 1959, 3, in 7. november 1959, 4.
- »Seja mariborskega občinskega sveta.« *Naša straža*, 3. marec 1926, 3.
- »Sevničani so odkrili spomenik kralju Zedinitelju.« *Jutro*, 3. december 1939, 3.
- »Slavistično društvo v Ljubljani.« *Jutro*, 3. oktober 1937, 6.
- »Slavistično društvo za spomenik prof. Prijatelju.« *Jutro*, 27. junij 1937, 3.
- »Slavnosti ob 30-letnici slovenske univerze.« *Slovenski poročevalec*, 11. november 1949, 1.
- »Slavnostna proslava 30-letnice slovenske univerze.« *Ljudska pravica*, 13. november 1949, 1-2.
- »Словеначки вајар г. Пирнат израдио је кип Краља Ујединитеља.« *Политика*, 10. децембар 1934, 10.
- »Slovenska univerza – trdnjava revolucije.« *Tovariš*, 15. november 1959, 1399.
- »Spomenik dr. Žolgerju na univerzi.« *Jutro*, 4. julij 1926, 5.
- »Spomenik Ivanu Žolgerju.« *Slovenec*, 4. julij 1926, 4.
- »Spomenik Ivanu Žolgerju na univerzi postavljen.« *Narodni dnevnik*, 5. julij 1926, 4.
- »Spomenik viteškega kralja.« *Naša misel*, 15. februar 1936, 3.
- »Spominska svečanost.« *Pohod*, 20. maj 1936, 3.
- »Trajna prisotnost revolucionarjev Borisa Kidriča in Toneta Tomšiča.« *Delo*, 9. november 1959, 2-3.
- »Trideset let ljubljanske univerze na razstavi.« *Gradimo*, 3. december 1949, 3.
- »Univerza za 40-letnico.« *Tribuna: list študentov ljubljanske univerze*, 8. julij 1959, 1.
- »Velika proslava 40-letnice.« *Tribuna: list študentov ljubljanske univerze*, 28. oktober 1959, 1.
- »VI. medzavezniški invalidski kongres.« *Jutro*, 12. september 1922, 2.
- Z. P. »Novinarski koncert.« *Slovenski narod*, 3. december 1934, 2.
- »Z ljubljanske juridične fakultete.« *Slovenski narod*, 6. julij 1926, 3.
- »Z naše univerze.« *Pohod*, 10. marec 1936, 2-3.
- »Z vencem najplemenitejšega cvetja počastimo jutri spomin kralja mučenika.« *Slovenski narod*, 30. november 1934, 3.
- »Žalni zbor ljubljanske univerze.« *Slovenski narod*, 28. maj 1925, 2.

Literatura

- Andrejka, Rudolf. *Po lepi Sloveniji*. Ljubljana: Mladinska matica, 1935.
- Čepič, Zdenko, Damijan Guštin, Martin Ivanič. *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Јовановић Чешка, Татјана. *Скулптура: каталог збирке Историјског музеја Србије*. Београд: Историјски музеј Србије, 2009.
- Prunk, Janko. *Boris Kidrič*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.
- Škafar, Vinko. *Jaroslav Kikelj: pričevalec vere in veselja*. Maribor: Slomškova založba, 2001.
- Vidmar, Milan. *Spomini: drugi del*. Maribor: Založba Obzorja, 1964.
- Žižek, Slavko. Franček Župec – obletnica smrti. *Zaveza*, XVII/1 (2006), 31–41.

SUMMARY

Kings, Doctors, Revolutionists: Memorials in the Lobby of the University of Ljubljana's Rectorate

Ivan Smiljanić

Memorials standing in universities of the Western world mostly aim to preserve the memory of their founders, professors emeriti, and noted students; however, there are also exceptions to this rule. Universities are supposed to be non-political entities; nevertheless, memorials with political connotation that solidify and legitimize respective regimes and, consequently, represent a counterbalance to the revolutionary nature of the student population, trying to exert impact on the next generation so that they would cultivate the same values and beliefs as the people who had them erected.

The paper provides an analysis of memorials with political connotation standing on the university premises, namely in the lobby of the University of Ljubljana's rectorate, which is located at Kongresni trg. Housing the seat of the university since its establishment in 1919, the building became the central emblem of Slovene higher education. Consequently, the authorities' symbolic presence in the building was of great importance both for university's leadership and for the authorities. In terms of art history and architecture the lobby is not particularly representative; however, it has featured a series of diverse memorials in the course of several decades.

The first memorial standing in the newly established University was a bust of King Peter I Karadorđević, which replaced that of Emperor Francis Joseph on an empty base in 1920. Executed by the Croatian sculptor Rudolf Valdec, the bust was mass produced for decorating state institutions, companies, and national halls. This is the oldest documented memorial commemorating a member of the Karadorđević dynasty in Slovenia at the moment.

The second memorial, namely that commemorating the law professor Ivan Źolger, was erected in the university building in 1926. Sculptured from a single piece of grey marble by Tone Kralj, this high-relief memorial is a life-size bust of this professor emeritus. It was not unveiled in a ceremony because midterm holidays had begun before the preparations were completed. Bearing in mind that Źolger was the only Slovene minister in Austria-Hungary's history, it is interesting to note that his ministership could be overlooked in a period when all traces of the Habsburg past were deleted.

King Alexander I Karadorđević, Peter's son, was the next one to be commemorated in the lobby. The monarch was in contact with the University of Ljubljana on several occasions during the course of his lifetime, the most important being that in 1929, when the Rector Milan Vidmar, led by his desire to secure the university's existence and material support, asked the king for permission to name the university after him, to which the ruler complied. After Alexander's assassination in 1934 the sculptor Nikolaj Pirnat modelled the late king's half-figure sculpture, which received excellent reviews in the press. Marko Natlaćen, head of the Drava Banovina, purchased the statue and donated it to the university. The university's leadership unveiled the bronze sculpture in a modest ceremony on 8 February 1936; on that occasion they removed the bust of King Peter from the lobby and transferred it to the rector's chamber. The unveiling was so low-key that student societies demanded to be allowed to pay tribute to the late king in a separate ceremony. In the following years ceremonies were held next to this memorial, but its fate is unknown.

The years before World War II saw two proposals for memorials in the lobby of the university's headquarters being brought forward. The society Slavistično društvo made a proposal to unveil a memorial commemorating the literary historian Ivan Prijatelj; three years later proposals were put forward to attach memorial plaques commemorating the Serbian politician Ljubomir Davidović, the Slovene lawyer Danilo Majaron, as well as Slovene politicians Karel Verstovšek and Ivan Hribar, who were credited with establishing the university. The sculpture depicting Ivan

Prijatelj was later placed in front of the National and University Library, while the unveiling of plaques did not take place for financial reasons.

In 1943 the Italian occupying authorities erected two sculptures commemorating students Franc Župec and Jaroslav Kikelj; they had been shot in the streets of Ljubljana by members of the Security and Intelligence Service in 1942 because they were thought to have been collaborationists. The sculptures were put up without regard to the university's bodies, which were evidently agitated by the Italians' arbitrary action. They were afraid that the memorial would be desecrated by the communist students, and, consequently, the entire university would be sanctioned. This memorial was also not unveiled ceremoniously because the high commissioner of the Province of Ljubljana Lombassa was absent due to official commitments. The memorial commemorating both executed students was removed after Italy's capitulation, much to the university leadership's relief.

After World War II the new authorities began to interfere with the university's work; however, the university also received the esteemed status of a preparatory to the partisan struggle because Slovenia's strongest party cell had been active in it in the 1930s. The ceremony marking the 30th anniversary of its establishment was dedicated to fallen professors, university employees, and students; a decision was made to set up a memorial in the lobby. Shaped as a upright rectangular solid, the memorial was designed by Plečnik's disciple Boris Kobe. Its flanks feature a list containing names of 199 fallen people. The main events marking the anniversary took place on 11 and 12 November 1949 and upon their completion notable politicians and members of the university unveiled the memorial that has stood in the lobby ever since.

The memory of the students' pre-war communist movement was marked in 1959, at the ceremony marking the university's 40th anniversary. Following intensive preparations, a widely attended ceremony took place on 9 November 1959, during which busts produced by the sculptor Boris Kalin and depicting National Heroes and former students Tone Tomšič and Boris Kidrič were unveiled in the lobby. This was followed by an unveiling of a memorial plaque commemorating the university's pre-war revolutionary movement. All three memorials have stood on the premises of the university to this day.

The most recent memorial is a plaque made of plastic and featuring names of donor companies that financed the extensive remodelling of the rectorate between 2000 and 2003.